

VYRIAUSIOSIOS TIEKIMO VALDYBOS ĮKŪRIMO 1919 M. APLINKYBĖS IR UŽMOJIS TENKINTI TIEK KARIUOMENĖS, TIEK VISUOMENĖS POREIKIUS

Dr. Edmundas GIMŽAUSKAS
Lietuvos istorijos institutas

DOI: <https://doi.org/10.47459/ka.2026.41.4>

Anotacija. Straipsnyje nušviečiamas 1919 m. Lietuvos vykdomosios valdžios struktūroje egzistavusios gana išskirtinės institucijos – Vyriausiosios tiekimo valdybos įkūrimo aplinkybės ir raida, analizuojamas jos įsteigimo kontekstas ir prie-

laidos. Šios institucijos steigimo idėja ėmė rutuliotis 1919 m. žiemą, Lietuvos valdžios institucijoms iš Vilniaus persikėlus į Kauną. Ji tiesiogiai siejosi su buvusia ypač sunkia apsirūpinimo maistu ir būtiniaisiais ištekliais padėtimi ir valdžios siekiu maisto ir kitų materialinių vertybių tiekimą, kurį vykdė privatūs tiekėjai, perimti į savo rankas, užtikrinant visavertį valstybės funkcionavimą. Naujoji institucija pirmiausia turėjo užtikrinti besikuriančios Lietuvos kariuomenės – stipriausio valstybės ramsčio – poreikius, atlikdama faktiškai jos intendancijos vaidmenį. O tuo metu šios valdybos santykis su krašto civiline visuomene buvo tarsi dvejopas: ji

turėjo užtikrinti ir vykdyti būtiniausių išteklių paėmimą už fiksuotą užmokestį iš savininkų ir gamintojų kariuomenės reikmėms, bet kartu dalį paimto turto tiekti labiausiai stokojantiems gyventojams. Tad Vyriausioji tiekimo valdyba, aprūpindama kariuomenę, veikė ir kaip valstybės socialinių reikalų sprendimo ir administravimo institucija. Jos kompetencijos ir veiklos apimtys nustatinėtos palaipsniui, atsižvelgiant į dinamiškai besikeičiančią padėtį valstybės viduje ir šalia jos sienų.

Atskirų politikų valia institucijai buvo tekę ir gana ambicingų, bet nelabai pamatuotų, nuo jos pagrindinės veiklos nutolusių funkcijų, pvz., gaivinant tam tikras pramonės įmones, prižiūrint centrinio valdžios aparato transporto priemonių parką ir pan.

Pagrindiniai žodžiai: Nepriklausomybės kovos, intendantūra, Vyriausioji tiekimo valdyba, tiekimas, maitinimas, aprūpinimas.

ĮVADAS

1918 m. Pirmojo pasaulinio karo griuvėsiuose pradėjusiai kurtis nepriklausomai Lietuvos valstybei labai trūko ne tik materialinių išteklių, bet ir tvarkymosi, valstybinio organizavimosi žinių ir patirties. Nebuvo galima pasiremti jokių instituciniu ar organizaciniu tęstinumu, nes senoji Lietuvos valstybė buvo praėjusios ikimoderniosios epochos struktūra, o po to pernelyg ilgai šalyje truko svetimųjų viešpatavimas. Todėl, pradėjus kurti valstybę, iš pradžių teko improvizuoti, semiantis teorinių žinių iš šalies, dažnai klystant, tačiau kartu ir mokantis iš savo klaidų. Gelbėjo tai, kad kūrybinis procesas buvo prieinamas plačiajai visuomenei, atviras idėjoms, naujovėms, dinamiškas ir lankstus besikeičiančiomis aplinkybėmis. Viena ryškiausių naujoviško, kūrybiško organizavimosi apraiškų pastebima valstybės materialinių išteklių kaupimo ir paskirstymo 1919 m. tiek kariams, tiek civiliams srityje. Tradiciškai suvokiame, jog, pvz., tarpukario kariuomenė turėjo aiškiai apibrėžtą, nuo valstybės civilinių reikalų atskirtą aprūpinimo sritį, priklausančią jos intendantūros kompetencijai. Tačiau 1919 m. buvo kitaip.

Tais metais žiemos pabaigoje įsteigta Vyriausioji tiekimo valdyba iki šiol, deja, nesulaukė tinkamo tyrėjų dėmesio. Ir apskritai – ši institucija vos keliais žodžiais paminėta kariuomenės veiklos kontekste¹. Viena vertus, tai lėmė itin trumpas, vos kelis mėnesius, trukęs egzistavimas, tačiau gal dar daugiau – neišsigilinus nelengvai suvokiamos jos kompetencijos. Tarpukariu Vyriausioji tiekimo valdyba buvo sulaukusi šio kio tokio žinovų dėmesio jos santykio su kariuomene, kariniu aprūpinimu

¹ P vz., Kuodis, M. Valstybės kūrimo kaina: Lietuvos visuomenė ir kariuomenės rekvizicijos 1919–1923 m. *Karo archyvas*, 2010, t. XXV, p. 141.

kontekste².

Remdamasis šia tam tikra tradicija jau po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. istorikas Vytautas Lesčius Vyriausiajai tiekimo valdybai skyrė truputį dėmesio savo monografijoje apie Lietuvos kariuomenę 1918–1920 m.³ Čia apie šią instituciją užsimenama rašant apie kariuomenės intendantūrą, bet jos paminėjimas vėlgi labai lakoniškas, neišsamus, keliantis dar daugiau klausimų⁴.

Tyrėjas Gediminas Ilgūnas savo knygoje apie signatarą Steponą Kairį, dirbusį Vyriausiosios tiekimo valdybos vadovybėje, nušviesdamas šį jo biografijos epizodą, irgi trumpai pamini esminius institucijos bruožus⁵. Iš šio paminėjimo aiškėja, kad reikšminga buvo ir „civilinė“ Vyriausiosios tiekimo valdybos veiklos pusė. Tačiau iki šiol ji istorikų tikslingai visai neliesta ir platesnei visuomenei nežinoma.

Visa tai, kas paminėta, paskatino kryptingai sutelkti mokslinį dėmesį į Vyriausiąją tiekimo valdybą, kaip į tam tikrą buvusios Lietuvos vykdomosios valdžios struktūros dalį, jos instituciją, kartu nušviečiant įkūrimo procesą, prielaidas ir aplinkybes, daugiausia remiantis išlikusia archyvine medžiaga. Papildoma, bet gana neįprasta paskata imtis tyrimo vėlgi susijusi su ta pačia archyvine medžiaga, tiksliau, su jos apibūdinimu ir pristatymu skaitytojams fondo apraše. Lietuvos centrinio valstybės archyvo 928 fonde, pavadintame „Darbo ir socialinės apsaugos, socialinio draudimo bei aprūpinimo institucijos“, sukaupta tarpukario Lietuvos aukščiausių šios srities institucijų išlikusi dokumentinė medžiaga. Jos apibūdinime 1-ojo aprašo įžangoje pristatant Tiekimo ir maitinimo ministeriją, kaip vieną iš fondo sudarytojų, archyvarės nurodyta:

„Šios įstaigos veikla dubliuojasi su Vyriausiosios Tiekimo Valdybos veikla, nes šios įstaigos sprendė tuos pačius klausimus. Bylose dokumentai abiejų įstaigų. Pvz., 1919 – 20 [m.] bylose raštai, adresuoti ministerijos, turi Vyriausios Tiekimo Valdybos stampelį. Išsiunčiamuose raštuose atsakoma ministerijos vardu, o raštus pasirašo valdybos viršininkas. Spre-

² Navakas, K. Lietuvos kariuomenės aprūpinimas Nepriklausomybės karo metu. *Mūsų žinynas*, 1932, Nr. 84, p. 165–166; iš dalies taip pat: Acukas, J. Kariuomenės intendantūra. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 545.

³ Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*. Vilnius, 1998, p. 189–190.

⁴ Pvz., teiginys, jog Vyriausioji tiekimo valdyba įsteigta „1919 m. sausio mėn. pradžioje“, nepagrįstas jokia nuoroda.

⁵ Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002, p. 128–130.

džiami klausimai abiejose įstaigose pagrįdinai tie patys.“

Toks pristatymas jau iškart pasirodė abejotinas, o įsigilinus ir vartant bylas paaiškėjo, kad charakteristika sudaryta nuodugniau nesusipažinus su fondo medžiaga, pateikus klaidingus teiginius.

Iš tikrųjų Vyriausioji tiekimo valdyba egzistavo labai trumpai – nuo 1919 m. vasario iki balandžio, kol buvo transformuota į Tiekimo ir maitinimo ministeriją. Ano meto skurdžiomis sąlygomis kanceliarinis popierius buvo kone prabangos prekė, todėl valdybai specialiai pagamintais lakštais su jos, kaip dabar pasakytume, logotipu, jų nespėjus šiai institucijai laiku panaudoti, visai sėkmingai naudojosi funkcijas perėmusi ministerija. Ir apskritai, bylose yra nemažai dokumentų, kur, pvz., žodžiai „Vyriausioji Tiekimų Valdyba“ nubraukti ir vietoj jų užrašyta „Tiekimo ir Maitinimo Ministerija“. Turint šias aplinkybes omenyje ir žinant dokumentiškai pagrįstas institucijų egzistavimo datas, tariamos kontroversijos dėl dubliavimosi nyksta, o išlikę dokumentai sklandžiai dėliojasi chronologine seka. Šiame kontekste tikimės, kad mūsų atliktas Vyriausiosios tiekimo valdybos įkūrimo aplinkybių tyrimas praplės besidominčiųjų šia institucija žinias ir galbūt net prisidės prie klaidingų teiginių pataisymo archyve saugomos medžiagos pristatyme.

Dėl ribotos straipsnio apimties chronologiškai planuojama susitelkti į Vyriausiosios tiekimo valdybos įkūrimo istorinį kontekstą, sąlygas ir pradinio jos egzistavimo laikotarpio esminių funkcijų ir struktūrų ypatumus. Tad už dėmesio ribų kol kas liktų valdybos veikla nuo tada, kai kilo ir imtas įgyvendinti sumanymas ją transformuoti į ministeriją, taip pat visa šio transformavimo eiga, mechanizmas, galutinis rezultatas ir jo istorinis vertinimas. Tikimės, kad palankiai susiklosčius aplinkybėms pavyks tinkamai išanalizuoti šį baigiamąjį Vyriausiosios tiekimo valdybos ir kartu pradinį Tiekimo ir maitinimo ministerijos egzistavimo etapą.

ĮKŪRIMO APLINKYBĖS

Pirmojo pasaulinio karo padariniai Lietuvai buvo itin skaudūs. 1918 m. gruodžio 17 d. Lietuvos vyriausybės sudarytos komisijos karo nuostoliams nustatyti duomenimis, karo metu sudegė arba buvo sunaikinta 1200 kaimų (14 270 ūkių), 2 000 vienkiamų, 270 dvarų ir miestelių, iš viso 57 080 trobesių, nukentėjo 70 000 pastatų, iš jų 12 000 gyvenamųjų namų. Nustatyta, kad buvo prarasta apie pusė statinių, kurių vertė – ne mažiau kaip 2,5 mlrd. Lt⁶. 1919 m. arklių skaičius, palyginti su prieškarriu, buvo sumažėjęs 38 %, likę 70 % avių, 56 % kiaulių, 52 % galvijų. Javų pasėlių plotas tesiekė 38 % 1913 m. užsėto ploto, bulvių – 45 %, 16,4 % dirbamos žemės išvis dirvonavo. Karo pradžioje iš lietuviškų gubernijų į Rusiją buvo evakuota 160 svarbiausių ir nemažai mažesnių pramonės įmonių, tad ir šiaip jau silpna Lietuvos pramonė karo metais visiškai smuko. Kraštą okupavę vokiečiai beatodairiškai pumpavo likusius išteklius savo reikmėms. Apskaičiuota, kad Lietuvos nuostoliai per karą siekė iki 4,5 mlrd. Lt; tiesioginiai žemės ūkio nuostoliai dėl karo įvertinti 1,5 mlrd. Lt, tokia pat suma – ir kapitalo nuostoliai. Tai – labai dideli skaičiai, nes Lietuvos nacionalinės pajamos jau 1924 m. buvo vos apie 1,3 mlrd. Lt⁷. Taip bendroji karo palikimo situacija buvo įvertinta prabėgus šiek tiek laiko po karo ir iš platesnės perspektyvos, o 1918–1919 m. sandūroje padėtis suvokta kaip dar dramatiškesnė.

Socialinio aprūpinimo problematika domėjęsis Petras Skomskis apie šį pradinį pokario laikotarpį rašė:

„Trejų metų vokiečių okupacija Lietuvoj visai nualino šalį ir jiems išeinant pasirodė bado šmėkla Lietuvoj. Visur aplink trūko maisto. Produktų kainos kilo neapsakomai. Nedarbas, ypač miestuose, vis augo, nes visos pritaikintos karo reikalams dirbtuvės, vokiečiams išeinant, buvo likviduotos. Tuo laiku bedarbių miestuose buvo priskaitoma 30–50 %, kaimuose – 5–10 %.“⁸

⁶ Vaskela, G. Lietuvos ūkis 1919–1928. *Lietuvos istorija*, t. 10, d. 2. Sud. Bendikaitė, E., Kasparavičius, A., Kaubrys, S., Laukaitytė, R., Laurinavičius, Č., Mačiulis, D., Sirutavičius V., Stravinskienė V., Tauber, J., Vaskela, G.. *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius, 2015, p. 240.

⁷ Ten pat.

⁸ Skomskis, P. Socialinio aprūpinimo Lietuvoje istorinė apžvalga. *Savivaldybė*, 1928, Nr. 1, p. 6.

Taip, švelniai pasakius, nepavydėtina, o greičiau – tragiškai atrodė 1919 m. sausio pirmosiomis dienomis į Kauną persikrausčiusios antrosios Laikinosios vyriausybės, vadovaujamos premjero Mykolo Sleževičiaus, ekonominė veiklos bazė ir atitinkamai tos veiklos perspektyvos. Politinė padėtis tuo metu irgi neteikė nė kiek optimizmo. Pasak istoriko Alfredo Ericho Senno, valdžią Vilniuje paėmę komunistai „*atrodė nenugalimi*“, pasipriešinimas jiems „*tirpte tirpo*“ ir dingjosi, kad niekas nepajėgs sustabdyti raudonarmiečių žygio link Prūsijos sienos⁹. Tačiau staiga „*vaizdas pasikeitė*“: Berlyno vyriausybė tinkamai įvertino savo interesams kylančią grėsmę ir kone paskutinę minutę davė atitinkamus nurodymus revoliucinę krizę išgyvenančioms karinėms pajėgoms. Lietuvos pasiuntinys Vokietijoje Jurgis Šaulys 1919 m. sausio 8 ar 10 d. viltingai pranešė, kad vokiečiai nutarė nesievakuoti iš Kauno¹⁰. Čia sausio 10–13 d. buvo surengtas masinis komunistų suėmimas¹¹. Besiorganizuojanti lietuviška valdžia gavo progą lengviau atsikvėpti ir susitelkti, kad spręstų neatidėliotinus uždavinius. Artimiausioje perspektyvoje viskas labai priklausė nuo santykių su tais pačiais vokiečiais dinamikos. Juose toliau trūko aiškumo ir vienareikšmiškumo. Nors kaip tik tuo metu Berlyne numalšinus komunistinį „Spartako“ organizacijos pučą šalis pasuko stabilizacijos linkme, jos valdžia bolševikinėje Rusijoje tebeieškojo tam tikrų svertų prieš Antantę, kas savo ruožtu, anot istoriko Česlovo Laurinavičiaus, lėmė Lietuvoje tebesančių vokiečių elgseną – „*labai neapibrėžtą eilinių kareivių laikyseną, beveik tolygią chaosui*“¹². Tai reiškėsi neteisėtais vokiečių kareivių kontaktais su bolševikais, įgavusiais „*neįtikėtiną mastą – prekiauta ne tik cukrumi, vaistais, ginklais, bet ir ištisais kareivių batalionais*“¹³. Pirmiausia, kad šią situaciją suvaldytų, sausio 28 d. pats premjeras M. Sleže-

⁹ Senn, A. E. *Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920*. Vilnius, 1992, p. 59.

¹⁰ Būtėnas, J., Mackevičius, M. *Mykolas Sleževičius: advokatas ir politikas*. Chicago, 1954, p. 101.

¹¹ Laurinavičius, Č. Lietuvos valstybės padėtis 1919 m. pradžioje. *Lietuvos istorija*, t. 10, d. 1. Sud. Blazytė-Baužienė, D., Gimžauskas, E., Laurinavičius, Č., Mačiulis, D., Rudis, G., Svarauskas A., Vaičenonis, J. *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius, 2013, p. 136.

¹² Ten pat, p. 140.

¹³ Ten pat.

vičius nuvyko į Berlyną ir ten išbuvo apie dvi savaites¹⁴. Vizito metu kompleksiskai tartasi dėl kovos su bolševikais organizavimo, dėl mokesčių, maitų, pasų kontrolės perdavimo. M. Sleževičius bandė sudaryti visapusę sutartį su Vokietijos vyriausybe, bet ši nepanoro būti ribojama konkrečių sutarties punktų. Pavyko pasiekti tik principinį susitarimą, kad vokiečių kareiviams bolševikų fronte Lietuvos vyriausybė mokės atlyginimus ir tieks maistą, o vokiečiai aprūpins besikuriančią Lietuvos kariuomenę ginklais ir apranga¹⁵. Kaip matysime, šis susitarimas gerokai paveiks ir tolesnius Lietuvos valdžios žingsnius tvarkant šalies ūkį.

Susiklosčiusios aplinkybės lietuvių politikus galutinai įtikino savo karinės jėgos išskirtine svarba. Šiuo požiūriu M. Sleževičiaus vyriausybė užėmė visai kitokią poziciją, nei pirmasis Augustino Voldemaro vadovautas kabinetas, kurio lyderis buvo deklaravęs, jog „*karo mes su niekuo nevedam*“, todėl „*didelių spėkų rubežiams sergėti mums ir nereiks*“¹⁶. Gyvenimas labai greitai parodė pastarosios nuomonės visišką nepagrįstumą ir žalingumą valstybei, todėl dar 1918 m. gruodžio 29 d. premjeras M. Sleževičius ir krašto apsaugos ministras Mykolas Velykis Vilniuje paskelbė emocingą atsisaukimą „*Į Lietuvos piliečius*“, kuriuo inicijavo visuotinį savanorių šaukimą į kariuomenę¹⁷. Sausio 15 d. buvo paskelbta Rusijos kariuomenėje tarnavusių karininkų, karo valdininkų ir puskarininkų mobilizacija, sausio 25 d. Kaune įsteigta ir Karo mokykla¹⁸. Imtasi energingai veikti iš vokiečių valdžios išsireikalaujant būtinausios amunicijos ir ginklų. Vasario pradžioje besiformuojantis Lietuvos kariuomenės branduolys telkėsi Kaune ir iš dalies Alytuje: Kaune dislokavosi Antrasis pėstininkų pulkas, kuriame tuo metu tarnavo 1262 kareiviai ir 55 karininkai, ir Kauno komendantūra – 1060 kareivių ir 69 karininkai, Alytuje – Pirmasis pėstininkų pulkas – 719 kareivių ir 54 karininkai. Visas

¹⁴ Čepas, R. Ministras pirmininkas Mykolas Sleževičius. *Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai (1918–1940)*. Sud. R. Čepas. Vilnius, 1997, p. 83; Sen, A. E. *Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920*, p. 60.

¹⁵ Laurinavičius, Č. Lietuvos valstybės padėtis 1919 m. pradžioje, p. 140–141.

¹⁶ Rudis, G. Augustinas Voldemaras – nemokėjęs pralaimėti politikas. *Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai (1918–1940)*. Sud. R. Čepas, p. 22.

¹⁷ Čepas, R. Ministras pirmininkas Mykolas Sleževičius, p. 81.

¹⁸ Senn, A. E. *Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920*, p. 65; Laurinavičius, Č. *Lietuvos valstybės padėtis 1919 m. pradžioje*, p. 143.

šias pajėgas dar papildė negausūs kavalerijos ir artilerijos daliniai¹⁹. Su provincijoje išmėtytais komendantūrų vienetais tuo metu lietuvių savanorių buvo 4000–4500²⁰. Yra išlikę, pvz., kasdieniai savanorių atvykimo į Antrąjį pėstininkų pulką duomenys. Sakysim, sausio 7 d. atvyko 81 savanoris, 8 d. – 56, 9 d. – 77, 10 d. – 20, 11 d. – 46 savanoriai ir t. t.²¹

Apskritai savanorių nuotaikos buvo optimistinės ir pakilios (net pasitaikė, kad būsiami kariai būriais atvykdavo vestuvininkų papročiu kaspinais papuoštais vežimais), tačiau materialinis aprūpinimas buvo nepakankamas, nes visko trūko – nuo ginklų ir šaudmenų iki maisto ir aprangos. Pirmieji įsigijimai paprastai vykdyti privačiai ir individualiomis pastangomis, besislapstant nuo realių galių išlaikančių vokiečių institucijų; tvyrant chaosui, dažnai įvykdavo įvairių ekscesų, pvz., perleistą turtą vokiečiai kai kada čia pat konfiskuodavo, o sandorio partnerius uždarydavo į areštinę ir pan. Pradėjus įsigijimus organizuoti oficialiai, vėlgi iš pradžių nebuvo dedama pakankamai pastangų, kad tai būtų daroma centralizuotai visos kariuomenės mastu, dažnai atskiri daliniai stengėsi šiuos klausimus sumaniai spręsti savo iniciatyva. Pvz., Pirmajam pėstininkų pulkui apsirūpinti maistu ir pašaru padėdavo Lazdijų kunigas Grajauskas, o tiekėjai buvo kaunietis Šeinas, Zingeris ir Gurvičius iš Balbieriškio. Jie aprūpindavo pulką viskuo – pradedant šoviniais ir baigiant arkliais, odomis ir batais. Tik jiems padedant visos savanorių klumpės ir naginės buvo pakeistos į batus; iki vasario 12 d. jie pristatė pulkui apie 600 porų kareiviškų batų²².

Formaliai prie Krašto apsaugos ministerijos dar nuo 1918 m. gruodžio 4 d. egzistavo Tiekimų skyrius, kuris lyg ir turėjo rūpintis visos kariuomenės tiekimo reikalais, bet faktiškai vykdė tik ministerijos Ūkio skyriaus funkcijas, todėl netgi buvo vadinamas „Ūkės“ skyriumi²³. Tiekimų skyrių sudarė atskiri padaliniai, tarp kurių buvo ir vadinamoji intendantūros dalis, jau iš tikrųjų turėjusi užmojų pasirūpinti visos kariuomenės reikalais. Iš pirmojo įsakymo šiam padaliniui, datuoto 1919 m. sausio

¹⁹ Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius, 2004, p. 39.

²⁰ Ten pat.

²¹ Lesčius, V. *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, p. 235.

²² Ten pat, p. 227.

²³ Ten pat, p. 96.

20 d., galime spręsti, kad jis tuo metu įsigijo ne tik tokių kariniams daliniams būtinų reikmenų kaip pakinktų arkliams, vežimų, maišų, pjūklų, kirvių ir pan., bet ir 90 pūdų cukraus, 4 pūdus lašinių, 26 pūdų jautį, taip pat 270 pūdų šieno ir 73 pūdus avižų²⁴.

Pačioje sausio pabaigoje intendantūros dalies darbas įgijo ženklų pagreitį, ir iki vasario 1 d. kariuomenės daliniams jau buvo išduota apie 170 pūdų mėsos, 688 pūdai miltų, 200 pūdų cukraus, 1500 centnerių bulvių ir t. t. Kariuomenei buvo nupirkti ir 25 arkliai, taip pat apie 600 pūdų šieno, apie 1000 pūdų avižų, miežių ir vikių²⁵. Tačiau tuo metu vyriausybė nusprendė visą tiekimo ir aprūpinimo veiklą organizuoti kitaip.

Jau nuo pirmosios Laikinosios vyriausybės, vadovaujamos A. Volde-maro, sudarymo egzistavo Viešųjų darbų ir maitinimo ministerija. Nors jos pagrindinės funkcijos buvo orientuotos į civilinės visuomenės poreikius, kartu vėlgi rūpintasi ir besikuriančia kariuomene. Šios ministerijos įgaliotiniai, iš pradžių dėl tebešeimininkavusių vokiečių trukdymų sunkiai susisiekiantys su krašto provincija, ten ieškojo maisto išteklių ne tik badaujantiems miestiečiams, grįžtantiems tremtiniais ir pabėgėliams, bet ir savo kariuomenei aprūpinti. Štai 1919 m. sausio 29 d. ministerijos įgaliotinis Šakių (Naumiesčio) apskrščiai I. Užupis savo vadovybę informavo, kad nuo sausio 10 iki 29 d. tik iš Griškabūdžio apylinkės „išgabenta Kaunan dėl kareivijos 14 raguotų gyvulių (261 pūdo gyvo svarumo), kurie parduoti po 25 rublius pūdas (gyvo svarumo), ir 5 arkliai“²⁶. Išlikę šios ministerijos įgaliotinių pranešimai iš provincijos bene geriausiai atskleidžia 1919 m. sausį ten susiklosčiusią ūkinę situaciją, jos dinamiką ir regioninius skirtumus. Pavyzdžiui, Vilkaviškio apskrityje, žvelgiant iš Lietuvos valdžios Kaune taško, padėtis galėjusi atrodyti daugmaž atliepanti lūkesčius ir ateities įsivaizdavimus. Ten stipri apskrities savivaldybė inicijavo gyventojų aprūpinimo kooperatyvą ir kartu su juo paėmė visą aprūpinimo veiklą į savo rankas. Pagrindinis išteklius, kuriam skirta daugiausia dėmesio, buvo javai. Savivaldybė kooperatyvui nurodydavo ūkius, turinčius išteklių, ir, svarbiausia, nustatydavo supirkimo

²⁴ Acukas, J. Kariuomenės intendantūra. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 542.

²⁵ Ten pat, p. 543.

²⁶ Viešųjų darbų ir maitinimo ministerijos įgaliotinio Šakių (Naumiesčio) apskrščiai I. Užupio 1919 m. sausio 29 d. pranešimas ministerijai iš Griškabūdžio. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 928, ap. 1, b. 1224, l. 14.

kainas. Kooperatyvas priimdavo javus ir savo apskrityje dalindavo juos stokojantiems, imdamas savo naudai po 20 kapeikų²⁷ už pūdą. Dalį javų buvo numatyta siųsti į kitas Lietuvos vietas, tik apdedant žymiai didesniu mokesčiu, o gautos pajamos turėjo būti skirtos pašalpomis suvargusiems apskrities gyventojams. Informuodamas apie visa tai ministerijos įgaliotinis A. Kubilius įvertino, kad Vilkaviškio modelis organizuotas „*gan gerai*“ ir palankiai centrinės valdžios interesams²⁸. Jis viltingai pridėjo, kad „*yra jau paskirti pirkliai supirkimui galvijų, arklių, kiaulių ir t. t., tik gaila, kad jie be lėšų*“. Pastaruoju aspektu kooperatyvas kaip tik ketino kreiptis į Viešųjų darbų ir maitinimo ministeriją dėl iki 100 000 rublių paskolos²⁹.

Bet, pvz., skaitant ministerijos įgaliotinio Kauno apskričiai pranešimą jau ryškėja visai kitoks tenykštės situacijos vaizdas. Nors pranešimas rašytas beveik mėnesiu vėliau, nei atsiųstas minėtasis iš Vilkaviškio, jame neatsispindi jokia vietinės valsčių savivaldos veikla aprūpinimo reikalu, atvirkščiai, akivaizdžiai matyti, kad Kauno apylinkėse įsigalėjęs privatus kapitalo, bendradarbiavusio su okupacine vokiečių administracija, diktatas. Įgaliotinis, pvz., rašė, kad „*iš Panemunės valsčiaus nuo vokiečių p. Šlimonas iš miestelio Panemunės nupirko daugiau 4 000 centnerių javų; Aronsonas iš dvaro Pažaislio užpirko nuo vokiečių labai daug bulbų*“ (įgaliotinis netgi dėl to prašė savo vadovybės „*nurodyti, kaip pasielgti su minėtaisiais kupčiais Šlimonu ir Aronzonu, arba gal Departamentas patsai išriš šitą klausimą*“)³⁰. Įgaliotinis šiame savo rašte taip pat palietė kitą tuo metu labai suaktualėjusią problemą – neaiškia, padriką supirkimo leidimų sistemą. Šiame kontekste paminėta Kauno miesto savivaldos, kuri lengvabūdiškai išrašinėdavo tokius leidimus neaiškiu pagrindu ir neaiškiems asmenims, veikla. Ministerijos įgaliotinis netgi pateikė tokių keis-

²⁷ Produktų kainos rubliais ir kapeikomis nurodytos originaliuose to meto dokumentuose (Lietuvos valdžios įgaliotinių pranešimuose), nors tuo metu Lietuvos teritorijoje oficialiai kursavo vokiška valiuta – ostrublai ir ostmarkės. Apie to meto piniginius vietnetus, jų cirkuliaciją detalesnės informacijos galima rasti: Terleckas, V. *Pinigai Lietuvoje 1915–1944*. Vilnius, 1992.

²⁸ Viešųjų darbų ir maitinimo ministerijos įgaliotinio Vilkaviškio apskričiai A. Kubiliaus 1919 m. sausio 14 d. pranešimas ministerijai iš Vilkaviškio. LCVA, f. 928, ap. 1, b. 1224, l. 9–9 a. p.

²⁹ Ten pat, l. 9 a. p.

³⁰ Viešųjų darbų ir maitinimo ministerijos įgaliotinio Kauno apskričiai 1919 m. vasario 7 d. raportas Maitinimo departamento vedėjui. *Ten pat*, l. 10.

tų leidimų pavyzdžių, atkreipdamas dėmesį, kad juose nenurodyta nei produktų kainų, nei kiekių, o visa tai sudarą kuo palankiausią dirvą pikt-naudžiavimui ir neteisėtam pasipelnymui. Esant tokiai situacijai ir išvados buvusios akivaizdžios: apskrityje „*padėjimas reikalaujančiųjų maisto gana sunkus, nes vietinės kainos aukštos*“. Taip pat iš pranešimo matyti, kad įgaliotinis aprūpinimo klausimu bendradarbiavo su kariuomenės intendantu – šioji siekė iš vokiečių sandėlio Pažaislyje bulvių gauti nemo-kamai, tad įgaliotinis prašė savo ministerijos vadovybės tarpininkauti³¹.

Tuo metu maisto ir kitų svarbiausių išteklių klausimas krašte darėsi vis jautresnis ir aktualesnis. Sausį Lietuvoje daugėjo kovai su bolševikais vyriausybės pakviestų vokiečių savanorių, kurių daugiausia atvyko iš Saksonijos, ir mėnesio gale jų jau buvo apie 4 000³². Tai buvo reikšminga jėga, tuo metu gal netgi gausesnė už pačią besikuriančią Lietuvos kariuomenę. Pagal minėtą M. Sleževičiaus susitarimą su Vokietijos valdžia, Lietuvos vyriausybė apsiėmė kiekvienam vokiečių kareiviui mokėti po 4 markes per dieną ir dar tiekti amuniciją pajėgoms iki 10 000 vyrų³³. Savaimė suprantama, kad šie vokiečių savanoriai turėjo prasimaitinti iš Lietuvos krašto išteklių. Be to, senosioms vokiečių okupacinėms pajėgoms nustojus trauktis ir stabilizavusis fronto prieš bolševikus linijai, bendrasis Vokietijos karinis veiksnys vėl sustiprėjo, tame fone likusios, daugiausia Suvalkijoje, senosios vokiečių administracinės struktūros atkuto, savivaliavo, diktavo savo sąlygas, organizavo plataus masto lietuviško maisto ir kitų išteklių išgabėnimą per Rytprūsių sieną į jų stokojančią Vokietiją. Tas pats vyko ir šiauriniame Lietuvos pasienyje su Latvija, kur vokiečiai iš naujo telkė savo pajėgas. Vokiečiams dažnai talkino ir vietiniai, dažniausiai nelietuvių tautybės, privataus kapitalo atstovai, siekę grynai asmeninių pasipelnymo tikslų. Visa tai tapo esmine kliūtimi lietuvių pastangoms kurti valstybę, stiprinti ir plėtoti savo kariuomenę ir valdžios aparatą. Nerimastingi simptomai buvo juntami ir jau minėtuose lietuvių įgaliotinių pranešimuose iš provincijos. Štai įgaliotinis Kauno apskrīčiai dėstė, jog spekuliantai, pasinaudoję lietuviškų institucijų išduotais abejotinais leidimais supirkinėti produktus ir tuo būdu sukaupę

³¹ Ten pat.

³² Gimžauskas, E. Vokiečių karinės okupacijos poveikis Lietuvos visuomenei ir besiformuojančiam valstybingumui 1915–1919 m. *Karo archyvas*, 2010, t. XXV, p. 117.

³³ Senn, A. E. *Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920*, p. 60.

jų atsargas, „gabena naktimis maistą arkliais su pagalba ginkluotų vokiečių iš Kauno link Vilniaus“³⁴ (čia reikėtų paaiškinti, kad Vilniuje tuo metu įsitvirtinusi komunistinė valdžia irgi labai stokojo maisto ir kitų išteklių, o tenyškųjų gyventojų maisto nepriteklis buvo žymiai didesnis, nei Lietuvos vyriausybės kontroliuojamoje teritorijoje). Netgi pakankamai susipratusiais lietuviais tuo metu laikyti Suvalkijos ūkininkai sunkiai atsispyrė papildomo uždario vilionėms besikeičiančioje konjunktūroje – ministerijos įgaliotinis A. Kubilius savo pranešime paminėjo, kad jie nebenori parduoti javų apskrities kooperatyvui savivaldos nustatyta fiksuota kaina³⁵. Įgaliotinis I. Užupis rašė: „<...> visokiais būdais stengiaus perspėti ūkininkus nepardavinėti jokių prekių atskiroms ypatoms, kurios, kaip matoma, mokėdamos aukštas kainas, visa tai išgabena dažniausiai užsienin. Bet praktika parodė, kad sunku liaudį perspėti žodžiais tuomet, kuomet spekuliacija kaip jūros banga įsisiūbavo mūsų apskritij. Kainos auga kasdiena. Javų pakolei yra pas kiekvieną ūkininką. Pinigai nekuriems žmonėms reikalingi, o „šmukuliai“ nesnaudžia.“³⁶ „Todėl nėra kito išėjimo kaip greičiausiu laiku, neatidėliojant nei dienos, supirkinėt reikalingiausias prekes, ypatingai maitinimo produktus ir sugabent Kaunan, iš kur gali būt skirstomi į kitas vietas, ar bent užpirkinėt pas ūkininkus, pakolei sandėlių vietose dar nėra“, – kaip galimą išeitį siūlė jis. Bet čia pat pridėjo, kad „tokios operacijos galimos tik su tam tikra suma pinigų, ko pas mus nėra“³⁷.

1919 m. sausio 16–22 d. Kaune vyko antroji Lietuvos Valstybės Tarybos konferencija. Jos dalyviai išklausė Valstybės Tarybos ir Laikiniosios vyriausybės pranešimus apie šalies padėtį ir užsienio politiką, aptarė Steigiamojo Seimo sušaukimo sąlygas, žemės reformos reikalus. Skirtinųjų pakraipų politikai dėl šio renginio puoselėjo dideles viltis, tikėdamiesi jame pakreipti susiklosčiusį jėgų santykį savo naudai, tačiau galiausiai buvo iš esmės aprobuotas esamas pasidalinimas galios pozicijomis, apsispręsta netrukdyti vyriausybei tęsti darbo. Daug nulėmė ir susisiekimu sunkumai, dėl kurių konferencijoje dalyvavo tik 17 iš 45 apskričių atsto-

³⁴ Viešųjų darbų ir maitinimo ministerijos įgaliotinio Kauno apskričiai 1919 m. vasario 7 d. raportas Maitinimo departamento vedėjui. LCVA, f. 928, ap. 1, b. 1224, l. 10 a. p.

³⁵ Viešųjų darbų ir maitinimo ministerijos įgaliotinio Vilkaviškio apskričiai A. Kubiliaus 1919 m. sausio 14 d. pranešimas ministerijai iš Vilkaviškio. *Ten pat*, l. 9.

³⁶ Viešųjų darbų ir maitinimo ministerijos įgaliotinio Šakių (Naumiesčio) apskričiai I. Užupio 1919 m. sausio 30 d. pranešimas ministerijai iš Šakių *Ten pat*, l. 13.

³⁷ *Ten pat*.

vų, kas kai kuriems politikams suteikė pagrindą abejoti netgi renginyje priimtų nutarimų konstitucingumu³⁸.

Neilinis susibūrimas buvo išnaudotas ne vien plenariniams posėdžiams. Iškart pasibaigus konferencijai, sausio 23 d., Viešųjų darbų ir maitinimo ministerijos Maitinimo departamento vedėjas Kajetonas Šklėrius jos dalyvius sukvietė į pasitarimą šalies maitinimo klausimu. Pirmiausia buvo norima sužinoti, kokiam sutvarkymo modeliui jų dauguma pritartų, nes vykdomoji „*valdžia dar nenusistatė, kokios sistemos prisilaikyti*“. Buvo pateikti trys galimi variantai: rekvizicijos, „*kaip tai buvo laike karo*“, tvirtų kainų nustatymas ar pagaliau laisva prekyba³⁹. Dalyvių kalbos rodė labai skirtingas patirtis ir padėtį vietose, o tai savo ruožtu bylojo, kad vieningą sutarimą pasiekti bus gana sunku. Štai Tauragės apskrities atstovas buvo iš principo nusistatęs prieš rekvizicijas, kaip vokiečių okupacijos metu visiškai susikompromitavusią tvarkymo formą, reiškę nuomonę, kad tokią priemonę vykdančius lietuvių pareigūnas būtų lygiai taip pat nekenčiamas, kaip buvo nekenčiami vokiečių žandarai⁴⁰. Lygiai tokią pat nuomonę pareiškė ir kalbėjęs neįvardintas kunigas⁴¹. O Panemunės valsčiaus atstovas buvo už rekvizicinę aprūpinimo tvarką, nes, jo nuomone, aplinkybės pasikeitusios ir dabar ūkininkai savo valdžiai laisva valia sugabensią reikalingus produktus⁴². Suvalkijos atstovai pageidavo laisvos prekybos ir dalinių, „*švelnių*“, rekvizicijų (orientuotų vien į badaujančių miestiečių, visuomenės vargšų ir kariuomenės poreikius) derinimo. Kad būtų nustatytos tvirtos kainos, beveik niekas iš kalbėjusiųjų nenorėjo, nurodydami ką tik nesėkmingai taikytą analogišką vokiečių priemonę. Užtat nemažai dėmesio diskusijoje buvo skirta sienų apsaugai, siekiant užkirsti kelią nepageidaujamam produkcijos išgabeniui į užsienį, kaip būtina laisvos prekybos šalies viduje sąlygai. Tačiau, atsižvelgdami į neišvengiamą, nors ir laikiną, vokiečių pajėgų pasilikimą krašte, nė vienas iš jų neužginčijo, kad šiuo metu įvesti patikimą sienų kontrolę būtų ypač sunku. Labai greitai pasitarimas pakrypo link kitų probleminių aspektų ir detalių aptarinėjimo, pvz., Kauno atstovai baimi-

³⁸ Būtėnas, J., Mackevičius, M. *Mykolas Sleževičius: advokatas ir politikas*, p. 112–113.

³⁹ 1919 m. sausio 23 d. įvykusio pasitarimo protokolas. LCVA, f. 928, ap. 1, b. 1228, l. 98.

⁴⁰ Ten pat, l. 102.

⁴¹ Ten pat, l. 98.

⁴² Ten pat, l. 99 a. p.

nosi akivaizdaus maisto stygiaus mieste ir šiuo pretekstu siekė didesnių savivaldos kompetencijų aprūpinimo srityje⁴³, o K. Šklėrius dėl to buvo priverstas argumentuoti ir ginti visos šalies interesus aprėpiančią centrinės valdžios vaidmenį⁴⁴.

Įvertinant pasitarimo visumą peršasi bendras išpūdis, kad pasitarimo iniciatoriai padarė išvadą, jog provincijos atstovai neturi vienos nuomonės dėl būtino maitinimo ir aprūpinimo sferos reguliavimo, o svarbiausia – kad dauguma jų nėra kategoriškai nusistatę prieš problemų sprendimą vykdant rekvizicijas.

Vyriausiosios tiekimo valdybos steigimas

1919 m. vasario 1 d., premjerui M. Sleževičiui dar vis tebeviešint Berlyne, ministrų kabinetas ėmėsi svarstyti ir priiminėti, kaip matyti, iš anksto parengtą Vyriausiosios tiekimo valdybos (toliau – VTV) įstatymo projektą⁴⁵.

Jį pristatydamas prekybos ir pramonės ministras Jonas Šimkus akcentavo, kad pagal projektą numatoma kurti nauja institucija skirta kariuomenės aprūpinimo poreikiams tenkinti. Tačiau daugeliui kabineto narių projektas kėlė nemažai klausimų ir abejonių. Teisingumo ministrui Petruui Leonui, sakysim, užkliuvo dar labiau plečiamas mažos Lietuvos valdymo aparatas, taip pat jam buvo neaišku, ar VTV toliau egzistuos taikos metu. Ministras be portfelio Aleksandras Stulginskis manė, kad maisto tiekimas kariuomenei šiuo metu nereikalauja tokių sutelktų pastangų, kaip numatyta projekte, be to, nauja įstaiga esą kištųsi į ministerijų kompetencijas. Panašiai manė ir žemės ūkio ir valstybės turtų ministras Juozas Tūbelis, bet kartu metė ir dar išvalgesnę pastabą – kad projektu einama prie karinės administracijos, analogiškos buvusiai vokiečių karinei administracijai, sudarymo, o jei dar rengiamasi įvesti karo padėtį šalyje, tai „*nenoromis mus nuves į tą vagą*“⁴⁶.

Diskusijoje išryškėjo tam tikra takoskyra tarp vyriausybės narių

⁴³ Ten pat, l. 99 a. p.–100.

⁴⁴ Ten pat, l. 100 a. p.

⁴⁵ 1919 m. vasario 1 d. Ministrų kabineto posėdžio protokolas. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 24, l. 211–212 a. p.

⁴⁶ Ten pat, l. 211 a. p.

svarstant, ar planuojama institucija būtų orientuota vien į karinę sferą ir kariuomenės poreikius, ar apimtų visos valstybės išteklių ir resursų tvarkymą, atsižvelgiant į karo meto aplinkybes ir kariuomenės poreikius. Sakysim, A. Stulginskis norėjo apsiriboti vien kariuomenės reikalais, tačiau J. Šimkus atkakliai spyrė kolegas imtis sprendimo visos valstybės mastu. Jis buvo numatęs, kad planuojamoji VTV turėtų netgi kompetencijų pramonės sferoje, nes esą iškilusi skubi būtinybė perimti iš vokiečių kai kuriuos fabrikus, bet jo vadovaujama Prekybos ir pramonės ministerija negalinti imti į savo rankas pramonės įstaigų, nes karo poreikiams skirti fabrikai neįeiną į šios ministerijos kompetenciją ir apskritai ministerija besilaikanti ne valstybinio, o kooperacijos pirmenybės principo⁴⁷. J. Šimkų palaikė premjerą pavaduojantis vidaus reikalų ministras Jonas Vileišis, o ypač Viešųjų darbų ir maitinimo ministerijos valdytojas J. Paknys, kuris buvo pasiruošęs perleisti naujai kuriamai VTV visą savo ministerijos Maitinimo departamentą. A. Stulginskis kaip papildomą argumentą „prieš“ dar metė pastabą, kad VTV užsiėmimas rekvizicijomis „sukels daug nesusipratimų šalyje“, bet J. Šimkus paskubėjo nuraminti, kad šiuo klausimu VTV plačiai remtųsi vietinės valdžios institucijomis, kas amortizuotų galimą nepasitenkinimą. Galų gale dauguma kabineto narių buvo įtikinti parenti J. Šimkaus peršamą viziją, gavę pažadą, kad institucijų kompetencijų atskyrimui bus parodytas išskirtinis dėmesys. Galbūt prisidėjo ir J. Tūbelio viltingas pastebėjimas, kad projekte numatytos priemonės galėtų sustabdyti spekuliaciją, nes iki tol prieš ją neturėta jokių instrumentų. Tad įstatymo projektas buvo priimtas.

Pirmasis naujojo įstatymo straipsnis skelbė, jog „Vyriausioji Tiekimo Valdyba kuriama tuo tikslu, kad karo ir demobilizacijos metu rūpintų Vyriausybės ir visuomenės įstaigas apsitaisymo ir maisto dalykais, sanitarijos dalykais, arkliais ir panašiais daiktais bei dirbiniais“⁴⁸.

Antrasis straipsnis jos užduotis sukonkretino:

„Valdybos žiniai priklauso:

- a) apsitaisymo dirbtuvių organizavimas ir jų tvarkymas,
- b) fabriku ir kitų įstaigų kūrimas maisto produktams ir pašaro dalykams gaminti ir jų savo žinioje laikymas,

⁴⁷ Ten pat, l. 211 a. p.–212.

⁴⁸ Vyriausioji Tiekimo Valdyba. Priedėlis prie Laikinosios Vyriausybės Žinių Nr. 4, 1919, p. 3.

- c) *vežimo priemonės ir joms dirbtuvių organizavimas ir jų tvarkymas,*
- d) *fabrikų ir dirbtuvių organizavimas sanitarijos dalykams gaminti,*
- e) *maisto dalykų sandėliai,*
- f) *tiekinių sankrovos.*⁴⁹

Tačiau naujosios institucijos esmę labiausiai atskleidė dešimtas įstatymo straipsnis apie planuojamas VTV struktūras provincijoje – vadina muosius *suėmimo komitetus*:

*„Suėmimo Komiteto žinioje yra visi klausimai, surišti su sandėlių, fabri kų, vežimo priemonių papildymu ir, apskritai, visas supirkimas ir suė mimas. Jisai skiria pastovias produktų ir kitų daiktų kainas ir nurodo jų rinkimo ir tarp įstaigų skirstymo būdą. Suėmimo Komitetai yra kiekvienoje srityje. Jie sudaromi iš Tiekimo Valdybos atstovo, Krašto Apsaugos, Preky bos ir Pramonės, Maitinimo ir Viešųjų Darbų ir Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Ministerijų įgaliotinių, taip pat vietos savivaldybės atstovų. Komite to darbas nesustabdomas esant bent trims nariams. Komiteto ir jo skyrių vedimas ir nusprendimų atlikimas priklauso Tiekimo Valdybai.*⁵⁰

Įstatymas buvo paskelbtas „Laikinosios vyriausybės žiniose“ su prem jerą pavadavusio ministro J. Vileišio ir J. Šimkaus, kaip naujosios insti tucijos viršininko, parašais. Visgi šis įstatymas iš esmės buvo tik apmatai ir tam tikros viso sumanymo gairės; daugelis praktinio įgyvendinimo, kompetencijų pasiskirstymo detalių tebeskendėjo nežinioje. Tad jau vas ario 4 d. vyriausybė išleido trumpą teisės aktą, pavadintą „*įsakymu*“⁵¹, kuris iš tikrųjų buvo vasario 1 d. priimto įstatymo dešimtojo straipsnio išaiškinimas. Dalis įsakymo tiesiog atkartojė šio straipsnio teiginius, o nauja buvo tai, kad visų kariuomenės ir krašto piliečių maitinimui rei kalingų išteklių ėmimas buvo pavestas suėmimo komitetams (SK), ku rie taip pat turėjo nustatyti kainas, suėmimo ir paskirstymo būdus. Ypač reikšminga buvo įsakymo frazė, jog „*produktų supirkimas ir rekvizicija be Komitetų leidimų yra draudžiami be jokių išėmimų*“, ir už suėmimo komiteto potvarkio nepaisymą nurodytos konkrečios baudmės areštu ir pinigais.

Praktiškai tai reiškė, kad į visą susiklosčiusią tiekimo ir aprūpinimo

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ Laikinosios Vyriausybės įsakymas. *Priedėlis prie Laikinosios Vyriausybės Žinių Nr. 4, 1919, p. 8.*

grandinę, kad ir kokia ji būtų skirtinguose regionuose, įtraukiama nauja grandis, turinti teisę kontroliuoti, reguliuoti arba net pašalinti kitus segmentus, jeigu jų veikla pasirodytų nesuderinama su valstybės interesais. Paskelbus šį įsakymą kartu paaiškėjo, kad viso vasario 1 d. imto įgyvendinti įstatymo „svorio centras“ bus minėtuose suėmimo komiteuose, kaip periferinėse VTV institucijose.

Pats terminas „suėmimas“ šiandienos žmogui gali skambėti gana keistokai ir egzotiškai. Jo prasmė iš pirmo žvilgsnio taip pat nėra akivaizdi, bet gana neblogai atsiskleidžia minėtame vasario 4 d. įsakyme, iš kurio paaiškėja, kad „suėmimas“ pagal jo atlikimo būdą yra supirkimas arba rekvizicija. Įsakymo, kuriame vartojama ši formuluotė, paskelbimas leistų manyti, jog tuo metu buvo įteisintas abiejų „suėmimo“ būdų lygiagretus arba kompleksinis naudojimas, nė vienam iš jų nesuteikiant aiškaus prioriteto. O dėl laisvos prekybos principo, tai, pvz., tarpukariu kariuomenės aprūpinimo klausimais rašiusio plk. K. Navako nuomone, vasario 4 d. įsakymu laisva maisto produktų prekyba šalyje tapo uždrausta⁵².

Visiškai logiška, kad jau vasario 10 d. VTV viršininkas išleido vadinamąją *Laikinąją instrukciją* suėmimo komitetams⁵³. Joje nurodytos tiek šiems komitetams numatomos kompetencijos, jų funkcionavimo schema, tiek komitetų vaidmuo naujojoje valstybės tiekimo ir maitinimo sistemoje apskritai. Suėmimo komitetai buvo numatyti kaip periferinės VTV institucijos apskričių lygmeniu, projektuotas ir glaudus bendradarbiavimas su apskričių savivaldybėmis (pastarųjų atstovai turėjo įeiti į komitetų, kuriuose jų ir VTV bei ministerijų atstovų teisės būtų vienodos, sudėty). O valsčiaus lygmens savivaldybėms pagal naująją tvarką atiteko tik „iš viršaus“ gaunamų sprendimų vykdytojų vaidmuo; šie sprendimai joms turėjo būti pateikiami kaip apskrities savivaldybės ir apskrities Suėmimo komiteto bendros valios išraiška. Pagal *Laikinąją instrukciją*, besikuriantys suėmimo komitetai pirmiausia apskrityse turėjo nustatyti maksimalias pirkimo ir pardavimo kainas svarbiausių išteklių, kurie buvo suskirstyti į kategorijas:

a) žemės ūkio produktai: rugiai, kviečiai, miežiai, avižos, žirniai, vi-

⁵² Navakas, K. Lietuvos kariuomenės aprūpinimas Nepriklausomybės karo metu. *Mūsų žinynas*, 1932, Nr. 84, p. 165.

⁵³ Vyriausiosios Tiekimo Valdybos Laikinoji instrukcija suėmimo komitetams. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 33, l. 40–50.

kiai, peliuškos (pašariniai žirniai), lubinai, linų sėmenys, dobilų ir motiejukų sėkla, bulvės;

b) pašaras: šienas, šiaudai, dobilai;

c) gyvuliai: arkliai, raguočiai, avys, kiaulės;

d) gyvulių produktai: sviestas, mėsa, taukai, lašiniai, kiaušiniai;

e) žaliavos: linai, odos, kailiai, šeriai, ašutai;

f) reikalingiausios prekės: druska, cukrus, žibalas, geležis, akmens anglis, audiniai, avalynė ir jos reikmenys⁵⁴.

Numatyta, kad ši veikla tarp apskričių bus koordinuojama, siekiant kainas suvienodinti visame krašte ar bent atskiruose jo regionuose. Taip pat nustatomos kainos turėjo atitikti kuo platesnių gyventojų sluoksnių – tiek gamintojų, tiek vartotojų – interesus. Kitas žingsnis turėjo būti supirkimas – parduoti produkcijos turintys savininkai ją būtų pirmiausia patys gabenę į SK nurodytas vietas ir čia gavę nustatytą užmokestį; lygiagrečiai buvo numatytas ir supirkimas per VTV išduotus leidimus turinčius agentus bei vietos savivaldos atstovus. Tačiau kartu buvo numatytas ir scenarijus, jei savininkai neskubės parduoti išteklių SK nustatytais kainomis, juos slėps, siekdami didesnio pelno, toliau stengsis gabenti į užsienį. Tokiu atveju SK privalėjo imtis drastiškesnių priemonių: nustatyti normas, kurias savininkai galėjo pasilikti savo reikmėms, o viršnormių jie turėjo deklaruoti per vietos savivaldą. To nepadarusių per dvi savaites nuo paskelbimo išteklių turėjo būti paimami jėga, sumokant 25 proc. mažiau, nei nustatyta kaina⁵⁵. Taip pat, neatsižvelgdami į tai, noriai ar ne savininkai pardavinės komitetams išteklius, pastarieji nepertraukiamai ir nuosekliai turėjo rinkti informaciją (per savivaldą ar savo jėgomis) ir vesti statistiką apie vietos savininkų turimus išteklius, kartu – ir apie vietos visuomenės materialinius poreikius.

Visa praktinė ir visuomenei labiausiai matoma SK veikla buvo susijusi su apskrityse steigiamais išteklių priėmimo punktais ir sandėliais. Reikšmingiausios figūros čia buvo VKV įgaliotinis, tvarkantis visą priimamų ir išduodamų išteklių apskaitą, ir sandėlio prižiūrėtojas. Veiklos prioritetą buvo sandėlių pripildymas ir jau tik po to mažinama, ką pirmiausia būtina išduoti ir kaip išteklius paskirstyti pagal pareikalavimą⁵⁶.

⁵⁴ Ten pat, l. 41.

⁵⁵ Ten pat, l. 42.

⁵⁶ Ten pat, l. 43–44.

Kovo 1 d. ministrų kabinetas išleido dar vieną, šįkart kur kas išsamesnę, VTV kompetencijų išaiškinimą⁵⁷. Daugiausia vietos jame buvo skirta VTV santykio su kariuomene ir Krašto apsaugos ministerija nustatymui. Paaikškėjo, kad VTV praktiškai užsiims kariuomenės intendantūros veikla, nes buvo nurodyta, kad „*turi parūpinti kariuomenei amunicijos, išskyrus tik šaunamuosius įrankius ir šovinius, kas palikta Krašto Apsaugos Ministerijai*“, taip pat „*turi parūpinti ir reikalingų kariuomenei butų ir trobesių jos daiktams sudėti, įtaisyti pirtis, skalbyklas, remonto dirbtuves*“⁵⁸. Įdomiausia, kad pagal šį išaiškinimą ne tik visa nuo šiol kariuomenei siunčiama amunicija turėjo keliauti į VTV sandėlius, bet netgi jau kariuomenės turimi sandėliai su juose esančiu turtu privalėjo būti perleisti VTV kompetencijai. Kariuomenei reikalingi ištekliai iš sandėlių turėjo būti išduodami pagal tam tikrus jos atstovų pateiktus VTV atstovams dokumentus, ir tai buvo tam tikra išimtis tarp VTV klientų, nes visi kiti

už gautus išteklius turėjo atsiskaityti pinigais⁵⁹. VTV pagal išaiškinimą savo ruožtu buvo tiesiog įpareigota steigti centrinius ir etapinius sandėlius kariuomenės reikmėms patenkinti. Kiekvienai kariuomenės daliai vis dėlto buvo palikta teisė savo sandėliuose turėti maisto atsargų 30 dienų. Visa VTV sandėlių ir išteklių apsauga buvo pavesta Krašto apsaugos ministerijai.

J. Šimkus VTV vadovavo būdamas prekybos ir pramonės ministru. 1919 m. kovo 4 d. jis pasirašė įgaliojimą Stepounui Kairiui pavaduoti jį VTV einant viršininko pareigas⁶⁰. Tai buvo susiję su ilgesne J. Šimkaus išvyka už Lietuvos ribų. Iki tol Vasario 16-osios Akto signataras

J. Šimkus (VDKM)

⁵⁷ Vyriausioji Tiekimo Valdyba. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 33, l. 75–77.

⁵⁸ Ten pat, l. 75.

⁵⁹ Ten pat, l. 76.

⁶⁰ J. Šimkaus 1919 m. kovo 4 d. įgaliojimas S. Kairiui. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 33, l. 432.

inžinierius S. Kairys dirbo VTV Technikos skyriaus vedėju⁶¹. Netrukus įvyko vyriausybių kaita, ir dėl dešinėsios pakraipos Prano Dovydaičio vyriausybės sudarymo kovo 12 d. S. Kairys paprašė patenkinti jo atsistatydinimo prašymą⁶². Tačiau jis buvo paliktas poste, o nuo balandžio 1 d. ir oficialiai tapo VTV viršininku. Šias pareigas ėjo iki naujos M. Sleževičiaus vadovaujamos vyriausybės sudarymo balandžio viduryje, kai transformuojant VTV į Tiekimo ir maitinimo ministeriją gavo ir šios naujos ministerijos vadovo postą⁶³.

Besikristalizuojančios praktinės veiklos sferos ir jų apimtys

Stiprėjanti Lietuvos valdžios vykdoma krašto išteklių kontrolė, be abejo, netiko ir nepatiko čia likusiems vokiečiams. Sakysim, besisteigiantys SK įgijo teisę jėga paimti be leidimo parduodamas ar išvežamas prekes, sumokant už jas 25 proc. mažesnę nei nustatyta kainą⁶⁴. Tai buvo nukreipta ir prieš vokiečių naudai dirbusius agentus, kurie paprastai užsiiminėjo jų supirkinėjimu dar okupacijos metu, tad okupacinei administracijai buvo gerai žinomi ir jos vertinami. Vokiečių struktūros ir šie agentai ir pasibaigus okupacijai krašte veikė senais įpročiais bei metodais, ignoruodami besikuriančią Lietuvos valdžią ir jos interesus. Pasibaigus okupacijai ir vokiečiams ėmus praktikuoti laisvąją prekybą (kuri pirmiausia pasireiškė nežabotu lietuviškų javų gabenimu į užsienį)⁶⁵, tie agentai tapo labai naudingi ir šiuo atžvilgiu. Tad, juos palietus, tuoj pasipylė skundai ir kaltinimai Lietuvos valdžiai neužtikrinant vokiečių kareivių elementaraus aprūpinimo interesų⁶⁶. Dėl to VTV viršininkas 1919 m. kovo 4 d. nurodė SK, kol šie „*galutinai susitvarkys*“, išduoti trumpalaikius leidi-

⁶¹ Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*, p. 129.

⁶² 1919 m. kovo 12 d. S. Kairio atsistatydinimo iš užimamų pareigų prašymas. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 33, l. 427.

⁶³ Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*, p. 130–131.

⁶⁴ Vyriausiosios Tiekimo Valdybos Laikinoji instrukcija suėmimo komitetams. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 33, l. 42.

⁶⁵ Vyriausiosios Tiekimo Valdybos viršininko J. Šimkaus 1919 m. kovo 3 d. raštas Ministrui Pirmininkui. *Ten pat*, l. 164.

⁶⁶ Pvz.: 1919 m. kovo 27 d. Vyriausiosios tiekimo valdybos raštas suėmimo komitetams. *Ten pat*, l. 155.

mus vokiečiams supirkinėti maistą ir pašarą⁶⁷. Kartu pasakyta, kad vėliau visko vokiečiams turės parūpinti patys SK. Visgi klausimas tuo metu buvo sunkiai išsprendžiamas, nes vokiečiai tebeturėjo realią jėgą, su kuria teko skaitytis. Tad iš pradžių buvo mėginama bent kažkaip reglamentuoti ir apskaityti jų patikėtinių veiklą. Pvz., kovo 10 d. VTV kreipėsi į apskričių savivaldybes, prašydama „uoliai kontroliuoti minėtų agentų darbą ir žymėti išduotuose šiems leidimuose, kiek, kada, kurioje vietoje ir kokių dalykų jų yra nupirkta, taip pat atidžiai žiūrėti, kad leidimas nebūtų nustojęs savo galios“⁶⁸. Kovo 27 d. VTV rašte suėmimo komitetams prašoma „griežtai vengti“ drausti supirkinėti vokiečių agentams, turintiems VTV atstovų išduotus leidimus ir kitus reikalingus dokumentus. Vis dėlto šįsyk pasakyta, kad, „jei tų agentų būtų prasižengta su Valdybos statomais reikalavimais ar jei jie statytų superkamus daiktus ne vokiečių kariuomenei Lietuvoje, bet kur kitur, tai prašome apie kiekvieną tokį atsitikimą tuoj pranešti Valdybai ir tolimesnę panašių agentų ar vokiečių supirkinėjimą tuojau sustabdyti“⁶⁹.

Vokietijos ir vokiečių faktorius maitinimo ir aprūpinimo srityje visgi buvo daug gilesnis ir reikšmingesnis, nei nurodytieji dalykai. Kaip jau pradžioje minėta, kovų su raudonarmiečiais fronte Lietuvos pageidavimu ir aprobavimu telktos reikšmingos saksų savanorių pajėgos, Lietuva ėmėsi jas ir aprūpinti. Tam visų pirma buvo labai svarbu užtikrinti nuolatinį, garantuotą, nepertraukiamą išteklių tiekimą samdomiems kariams. Bet SK veiklos pradžia, reglamentuota pagal jau minėtąją *Laikinąją instrukciją*, parodė, kad gana laisvas, neįpareigojantis savininkų išteklių pardavimas valstybės poreikiams buvo nepakankamas, kad būtų išspręstos maitinimo ir tiekimo problemos. J. Šimkus kovo 3 d. premjerui rašė, kad „niekur veik negalima rasti keleto šimtų pūdų javų vienoje vietoje – Suėmimo komitetai priversti yra rankioti po visą Lietuvą juos pūdais ir dešimtimis pūdų ir tai dideliu vargu, nežiūrint į tą, kad kainos nustatytos

⁶⁷ 1919 m. kovo 4 d. Vyriausiosios tiekimo valdybos pranešimas suėmimo komitetams. *Ten pat*, l. 153.

⁶⁸ 1919 m. kovo 10 d. Vyriausiosios tiekimo valdybos raštas apskričių savivaldybėms. *Ten pat*, l. 154.

⁶⁹ 1919 m. kovo 27 d. Vyriausiosios tiekimo valdybos raštas suėmimo komitetams. *Ten pat*, l. 155.

*normalės. Taip pat yra su mėsos ir riebalų tiekimu*⁷⁰. Tokia situacija ir jos įvertinimas neabejotinai turėjo įtakos tam, kad jau 1919 m. kovo 6 d. vyriausybės buvo išleistas įsakymas dėl rekvizicijų⁷¹.

Mums tradiciškai istorinė „*rekvizicijų*“ sąvoka paprastai asocijuojasi su kaizerinės Vokietijos okupacija Pirmojo pasaulinio karo metais ir jos metu okupantų plačiai praktikuotu paprasčiausiu išteklių atėmimu iš vietos gyventojų, o gal dar labiau pirmiausia siejasi su jėgos ir prievartos naudojimu šių akcijų metu, atlyginimo už rekvizuojamus išteklius aspektui pasitraukiant į antrą planą. O šiuo atveju Lietuvos valdžios skelbtosios rekvizicijos pirmiausia reiškė savininkus įpareigojančio tam tikrų išteklių pardavimo valstybei įteisinimą. Kadangi krašto išteklių apskaita nuo pat VTV įkūrimo jau buvo vykdyta kone mėnesį, logiškai buvo žengtas kitas žingsnis pasinaudojant šios apskaitos rezultatais. Pagrindiniu numatytosios priemonės įgyvendinimo instrumentu ir garantu šįsyk pasirinkta valsčiaus lygmens savivalda. Kadangi VTV jau bent apytiksliai žinojo, kokių ir kiek būtiniausių dalykų reikėjo visos valstybės mastu, kiekvienai apskričiai buvo pateikta iš jos reikalaujamų išteklių suvestinė. Rekvizuojamų išteklių kiekių ir apimčių paskirstymą tarp apskrities valsčių atlikti savo ruožtu buvo pavesta apskričių SK kartu su apskričių lygmens savivaldybėmis. Ir jau po to visas konkretus praktinis darbas buvo paliktas valsčių kompetencijai: jie turėjo paskirstyti rekvizuojamų išteklių normas konkrečioms ūkiams ir savininkams, savo pastangomis jas išreikalauti, atgabenti į apskrities SK⁷². Už reikalaujamų išteklių nepristatymą atsakomybė buvo numatyta ne konkrečioms savininkams, o valsčiaus savivaldai.

Įdomiai ir iškalbingai atrodo jau minėtame J. Šimkaus kovo 3 d. rašte premjerui pateiktos kraštui reikalingų svarbiausių maisto produktų preliminarios apimtys ir jų paskirstymas bei proporcijos. J. Šimkus išskyrė tris esminius potencialaus tiekimo adresatus: lietuvių kariuomenę, Kauno ir jo priemiesčių gyventojus ir vokiečių kariuomenę, kurią čia sudarė apie 40 000 karių. Jis pažymėjo, kad lietuvių kariuomenei šiuo metu reikią 450 tonų miltų duonai, 150 tonų bulvių, 110 tonų mėsos ir 25 tonų rie-

⁷⁰ Vyriausiosios Tiekimo Valdybos viršininko J. Šimkaus 1919 m. kovo 3 d. raštas Ministrui Pirmininkui. *Ten pat*, l. 164–165.

⁷¹ Laikinosios Vyriausybės įsakymas dėl gyvulių, arklų, pašaro, maisto ir kitų tiekimo dalykų rekvizicijos. *Priedėlis prie Laikinosios Vyriausybės žinių Nr. 5*, 1919, p. 1.

⁷² *Ten pat*.

balų, kauniečiams – 500 tonų miltų duonai, 300 tonų bulvių, 100 tonų mėsos ir 50 tonų riebalų, vokiečiams – 400 tonų miltų duonai, 750 tonų bulvių, 200 tonų mėsos ir 25 tonų riebalų⁷³.

1919 m. kovo 27 d. rašte suėmimo komitetams VTV aiškino: „*Jei tuojau, ūmai reikalinga yra didelis javų ir iš viso valgomųjų daiktų skaičius, kad patenkinus mūsų kariuomenę, kai kurių miestų gyventojus, pagalios vokiečių reikalavimus, stovėdama prieš tą paskutinį reikalavimą, kaip prieš laikinai neišvengiamą būtinybę, Laikinoji Vyriausybė ryžtas pati jį ap rūpinti, kad nedavus šeiminkauti mūsų krašte vokiečių kariuomenei.*“⁷⁴

Būtiniojo maitinimo apimtys vertintos ir dar visapusiškiau bei problemiščiau: „*Maisto klausimas turi šiandien Lietuvoje daug platesnės reikšmės, negu viršų paminėtos maitinamųjų kategorijos, nes duonos yra reikalingi skaitlingi kaimo beduoniai, gi pasilieusuojuant Lietuvai nuo įsiveržusių rusų, teks L. Vyriausybei nešti pagalbą jau bado privargintoms minioms.*“⁷⁵

Centrinio VTV aparato struktūrą ir funkcijas atskleidžia 1919 m. balandžio 15 d. šios institucijos ministrų kabinetui teiktos žinios⁷⁶. Taigi jį sudarė Bendroji raštinė, Technikos, Sandėlių, Transporto, Buhalterijos ir kasos skyriai, taip pat Kauno Suėmimo komitetas. Bendrojoje raštinėje dirbo 18 valdininkų ir tarnautojų, Technikos skyriuje – 5, Sandėlių – 9, Transporto – 9, Buhalterijos ir kasos – 14. Pagrindinė organizacinė, statistikos kaupimo ir apdorojimo veikla, be abejo, vyko Bendrojoje raštinėje ir Buhalterijos ir kasos skyriuje, kuris turėjo daugiausia darbuotojų. Sandėlių ir Transporto skyriai, atrodo, tuo metu buvo gana primityvoki arba, tiksliau pasakius, tik jų užuomazgos. Iš esmės jie buvo skirti VTV centrinio sandėlio Kaune aptarnavimui, ir tai gerai matyti iš jų personalo struktūros. Pvz., Sandėlių skyriuje dirbo du prižiūrėtojai ir svėrėjas, Transporto skyriuje iš 9 darbuotojų 8 buvo vežikai⁷⁷. Žymiai daugiau potencialo turinti, tačiau tuo pat metu gana kontroversiška atrodė Technikos skyriaus veikla.

⁷³ Vyriausiosios Tiekimo Valdybos viršininko J. Šimkaus 1919 m. kovo 3 d. raštas Ministrui Pirmininkui. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 33, l. 165.

⁷⁴ Vyriausiosios tiekimo valdybos 1919 m. kovo 27 d. raštas Nr. 987 suėmimo komitetams. *Ten pat*, l. 108.

⁷⁵ *Ten pat*.

⁷⁶ Išvardinimas pareigos tarnaujančių Vyr. Tiek. Valdyboje ir išmokama jiems alga ant 15 balandžio 1919 m. *Ten pat*, l. 399–399 a. p.

⁷⁷ *Ten pat*.

Čia reikėtų prisiminti jau minėtąsias projektuotas ambicingas VTV kompetencijas pramonės, fabriku ir dirbtuvių steigimo, kariuomenės techninės infrastruktūros užtikrinimo srityse. Tai buvo tarsi visiškai kita, daug spalvingesnė VTV veiklos sritis, gerokai nutolusi nuo jos pagrindinės funkcijos – koordinuoti ir užtikrinti kuo sklandesnę ir efektyvesnę suėmimo komitetų funkcionavimą. Visa tai teko būtent VTV Technikos skyriui.

Štai kovo 14 d. Krašto apsaugos ministerijos Tiekimų skyrius paprašė VTV parūpinti aviacijos kuopai reikalingų degalų ir tepalų. Konkrečiai buvo prašoma 10 statinių, kaip rašoma, „betoninių bačkų“, benzolio, „skaitant bačką maždaug po 9 pūdus“, 10 tokių pat statinių benzino, „maždaug po 8 pūdus bačką“, 2 statinių po 12 pūdų „motorinių riebalų“, 2 statinių po 12 pūdų „mašininų riebalų“, 2 statinių „maždaug po 12 pūdų“ žibalo ir 5 pūdų vazelino⁷⁸.

Kovo 17 d. KAM aviatoriai taip pat paprašė automobilio „laikinam naudojimui“⁷⁹. Balandžio 4 d. Kauno miesto valdyba nuogąstaudama kreipėsi į VTV, kad „ant miesto žemės prie Duonelaičio gatvės, greta centralės elektros stoties, kur kadaise buvo III-ojo Dono pulko arklidės, Vyriausioji Tiekimo Valdyba, nepaklaususi apie tai Miesto Valdybos, stato benzinui laikyti didelį mūrinių sandėlių“. Savivaldybė prašė paaiškinimo, nes „lengvai užsidegančią ir sprogstančią medžiagą viduryje miesto laikyti ir tuo labiau greta visam miestui tarnaujančios elektros stoties Kauno Miesto Valdybai išrodo pavojingu daiktu“⁸⁰. VTV atsakė, kad „toli nuo visokių trobesių“ statomas sandėlis negali kelti pavojaus, bet jis labai reikalingas „dėl sudėjimo benzino Apsaugos Ministerijai ir garažui“⁸¹.

Susisiekimo ministerija vėl savo ruožtu kovo 14 d. VTV rašė: „Umu laiku atvyksta Lietuvon Santarvininkų delegacija, todėl turiu garbės prašyti Vyriausiosios Tiekimo Valdybos esančius jos žinyboje automobilius įsakyti tinkamai švariai priruošti, nes jais prisieis aptarnauti minėtąją

⁷⁸ 1919 m. kovo 14 d. KAM Tiekimų skyriaus raštas Vyriausiajai tiekimų valdybai. LCVA, f. 928, ap. 1, b. 1248, l. 4–5.

⁷⁹ 1919 m. kovo 17 d. KAM Aviacijos dalies raštas Vyriausiajai tiekimų valdybai. *Ten pat*, l. 6.

⁸⁰ Kauno miesto savivaldybės 1919 m. balandžio 4 d. kreipimasis į Vyriausiąją tiekimų valdybą. *Ten pat*, l. 10–10 a. p.

⁸¹ Vyriausiosios tiekimų valdybos atsakymas į Kauno miesto savivaldybės kreipimąsi. *Ten pat*, l. 11.

*delegaciją*⁸².

Kovo 30 d. dėl automobilių kreipėsi ir KAM: „*Kadangi automobilis Krašto Apsaugos Ministerijos yra sugedęs važinėjant su Amerikos misija, o šiuomi laiku Apsaugos Ministerija dėl svarbių operacijų be automobiliaus jokių būdu apsieiti negali, prašom paskolinti laikinai Apsaugos Ministerijai du lengvus automobilius. Automobiliai turi pereiti Ministerijos žinion pirmadienį 31 kovo d. š./m. 4 val. popiet. Prašau nurodyti, kur ir kada galėsiu juos priimti.*“⁸³

Deja, kitą dieną VTV Technikos skyriaus vedėjas KAM atsakė, kad „*šiuomi laiku automobilių neturima, nes vienas automobilis išėjo į Gardiną reikalavimu Apsaugos Ministerijos, o kitas į Liepoją*“⁸⁴. Kovo 27 d. VTV prašė Susisiekimo ministerijos „*paskolinti automobiliui guminių kamerų*“, bet kitą dieną gavo atsakymą, kad ši ministerija jų paskolinti negali, nes neturi⁸⁵.

Automobilių klausimo akivaizdžiai būta itin aktualaus, nes susirašinėjimas dėl jų tarp institucijų nesiliovė. Kaip tik tą pačią, jau minėtą, kovo 31 d. VTV Technikos skyriaus vedėjas informavo Krašto apsaugos, Susisiekimo, Prekybos ir pramonės ministerijų ir Valstybės kontrolės atstovus, jog „*kovo 31 d. š. m. atsiųsta iš Berlio (Vokietijos) automobiliai, užtat prašoma ant balandžio 1 d. š. m. 11 val. iš ryto į garažą prie Elektrikos stoties atsiųsti atstovų dėl sudarymo komisijos priėmimui automobilių*“⁸⁶. Matyt, tąkart iš vokiečių buvo gautos kelios mašinos būtent VTV vardu, nes šiaip prekes pirkti užsienyje turėjo teisę tik Prekybos ir pramonės ministerija. Atrodo, kad tuo metu automobilių „krizė“ palengva buvo likviduojama, nes balandžio 2 d. Prekybos ir pramonės ministerija jau savo ruožtu informavo VTV, kad gauti jos užsakyti trys automobiliai,

⁸² Susisiekimo ministerijos 1919 m. kovo 14 d. raštas Vyriausiajai tiekimų valdybai. *Ten pat*, l. 7.

⁸³ KAM atstovų 1919 m. kovo 30 d. kreipimasis į Vyriausiąją tiekimų valdybą. *Ten pat*, l. 20.

⁸⁴ Vyriausiosios tiekimų valdybos Technikos skyriaus vedėjo 1919 m. kovo 31 d. atsakymas į KAM atstovų kreipimąsi. *Ten pat*, l. 21.

⁸⁵ Susisiekimo ministerijos valdytojo 1919 m. kovo 28 d. atsakymas į Vyriausiosios tiekimų valdybos prašymą. *Ten pat*, l. 23.

⁸⁶ Vyriausiosios tiekimų valdybos Technikos skyriaus vedėjo 1919 m. kovo 31 d. informacinis raštas KAM, Susisiekimo ministerijai, Prekybos ir pramonės ministerijai ir Valstybės kontrolei. *Ten pat*, l. 22.

ir paprašė atsiųsti įgalioją atstovą jų priimti⁸⁷. Balandžio 10 d. VTV jau užsakinėjo iš Prekybos ir pramonės ministerijos dešimtis komplektų automobiliams ir sunkvežimiams „gumų ratams“ ir šimtus pūdų tepalų ir automobilinės alyvos⁸⁸. Tačiau čia jau iškilo biurokratinių kliūčių, kai pirmiausia buvo matyti ne visos valstybės, o savo žinybos interesai, šiuo atveju – finansinis balansas: Prekybos ir pramonės ministerija atsakė, kad „negali išpildyti Jūsų naujų užsakymų, kol nebus gautas iš Tiekimo Valdybos atlyginimas už pristatytas jai prekes“⁸⁹. Ribotomis pramoninių dirbinių įsigijimo galimybėmis ir nesklandumais bandė pasinaudoti ir įvairaus plauko aferistai, siūlydami abejotinas privačias paslaugas. Štai kovo 22 d. į VTV kreipėsi KAM Tiekimų skyriaus Inžinerijos dalis – informavo, kad jai kažkoks pilietis Berkavičius pasiūlė pristatyti „visokius žibalus“, benzino, benzolo ir pan. Kadangi kariams tai buvo itin aktuolu, jie savo ruožtu pasiūlė VTV susitarti su šiuo asmeniu. Tačiau reikalo baigtį iškalbingai rodo ant dokumento išlikusi rezoliucija: „Buvo duota žiniai, kad ateitų pasikalbėjimui. Bet neatėjo.“⁹⁰

Buvo numatyta ir dar viena gana reikšminga VTV veiklos sfera. *Laikinosios instrukcijos* suėmimo komitetams 4-ame punkte nurodyta: „Reikalaujant, kad ūkininkai atiduotų savo produktus pigesne kaina, reikalinga pasirūpinti, kad jie gautų pigiau ir sau reikalingų daiktų. Tad Suėmimo komitetų pareiga bus surašyti, kiek, kokių prekių reikalinga, arba stačiai, paimiti iš atitinkamų įstaigų užsakymus ir pranešti tai Vyriausiajai Tiekimo Valdybai, kuri parūpins tų prekių iš užsienio arba iš vietos. Leidimai supirkinėti prekes užsienyje išduodami tik Prekybos ir Pramonės Ministerijos.“⁹¹ 3-iaame punkte apie svarbios informacijos rinkimą taip pat rašoma, kad „reikalinga surinkti žinių, kiek, kur yra parduotina: muilo, drobės, manu-

⁸⁷ Prekybos ir pramonės ministerijos 1919 m. balandžio 2 d. raštas Vyriausiajai tiekimų valdybai. *Ten pat*, l. 24.

⁸⁸ Vyriausiosios tiekimų valdybos 1919 m. balandžio 10 d. raštas Prekybos ir pramonės ministerijai. *Ten pat*, l. 27.

⁸⁹ Prekybos ir pramonės ministerijos 1919 m. balandžio 17 d. pranešimas Vyriausiajai tiekimo valdybai. *Ten pat*, l. 65.

⁹⁰ KAM Tiekimų skyriaus Inžinerijos dalies 1919 m. kovo 22 d. raštas Vyriausiajai tiekimo valdybai. *Ten pat*, l. 32.

⁹¹ Vyriausiosios Tiekimo Valdybos Laikinoji instrukcija suėmimo komitetams. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 33, l. 43.

*faktūros ir kitų neišvengiamai reikalingų prekių*⁹².

Šia kryptimi VTV veiklos taip pat vyko gana inertiškai, ir pirmieji rezultatai ėmė ryškėti kiek vėliau, jau po VTV transformacijos į ministeriją. Pvz., ministerijos Tiekimo skyriaus Užsienio prekių supirkimo poskyrio vedėjas 1919 m. balandžio 30 d. suėmimo komitetams rašė:

*„Ministerija šiuomi Tamstų prašo neatidėliojant priimti Tamstoms prisiųstas iš užsienių prekes ir apie jų priėmimą, priimtų svarų skaičių ir numerius vagonų telefonu ar telegrafu pranešti, nes Prekybos ir Pramonės ministerija reikalauja atsiskaityti už jas. Reikalui esant mes sutinkame druskos kainą sumažinti <...> ant 12 markių už centnerį, degtukų 700 markių už dėžę: 50 000 dėžučių. Šalia to pasiūlome Tamstoms iš mūsų Kauno sandėlio žibalo geležinėse statinėse, svaras 7 markės, ir langų stiklo valdiškoms įstaigoms, ketvirtainis metras 15 markių, visuomenės įstaigoms ir kooperatyvams 16 markių. Tiekimo skyrius kviečia Tamstų stropiai teikti turimas ir gaunamas prekes visuomenės įstaigoms ir kooperatyvams ir išskirstyti jas. Jeigu minėtas prekes negalima išmainyti už maisto produktus, tai atiduoti jas už gyvus pinigus ir atsiskaityti gautomis prekėmis kuo veikiau su vyriausiąja mūsų buhalterija.*⁹³

Besigilinant į įvairiausius, dažnai menkai tarpusavyje iš pažiūros susijusius, VTV veiklos aspektus natūraliai iškyla klausimas: kurie iš jų buvo labiausiai išvystyti, prioritetiniai, o kurie – tik antraeiliai ar epizodinio pobūdžio? Manytume, kad geriausiai ir iliustratyviai į šį klausimą pajėgūs būtų atsakyti VTV apibendrinamieji finansiniai dokumentai. Pavyko aptikti VTV rengtą ir ministrų kabinetui adresuotą finansinę 1919 m. balandžio ir gegužės mėn. sąmatą⁹⁴, t. y. to laikotarpio, kai VTV veikla buvo labiausiai išvystyta, institucijai transformuojantis į Tiekimo ir maitinimo ministeriją. Šiuo atveju dokumente figūruojantys didžiausi piniginiai srautai turėtų žymėti labiausiai prioritetines veiklos sritis, o atitinkamai mažesni liudytų ne tokios svarbos prioritetus. Tad štai grafoje „*Administracinės išlaidos*“ nurodyta, kad 1919 m. balandį buvo skirta: centrinių

⁹² Ten pat.

⁹³ Tiekimo ir maitinimo ministerijos 1919 m. balandžio 30 d. raštas Nr. 62/2250 suėmimo komitetams. *Ten pat*, l. 142–143.

⁹⁴ Vyriausiosios tiekimo valdybos sąmata 1919 m. balandžio ir gegužės mėnesiams. *Ten pat*, l. 351–355; Ištrauka iš sąmatos daleidžiamųjų Vyriausios Tiekimo Valdybos išlaidų balandžiui ir gegužiui 1919 m. *Ten pat*, l. 356–356 a. p.

įstaigų algoms – 95 950, apskričių įstaigų algoms – 201 950, centrinių įstaigų bendroms ūkio išlaidoms – 25 000, apskričių įstaigų bendroms ūkio išlaidoms – 30 000, kelionių išlaidoms – 40 000 markių⁹⁵. Grafoje „*Kilnojamojo inventoriaus pirkimas*“ balandžio mėn. buvo numatyta 150 000 markių, grafoje „*Technikos skyriaus įstaigų įrengimas*“ – 185 000 markių, o grafoje „*Maisto produktų ir ūkio sėklų nupirkimas*“ – net 13 816 726 markės⁹⁶. Detalizuojant galima pasakyti, kad iš savininkų Lietuvoje planuota nupirkti 322 475 pūdus rugių, 86 447,5 pūdo kviečių, 249 437,5 pūdo avižų, 9 600 pūdų žirnių, 255 099 pūdus bulvių, 30 000 pūdų linų sėmenų⁹⁷. Visa tai ketinta įsigyti vykdant kompleksinį laisvą pirkimą ir rekvizicijas. Dar 500 000 markių buvo rezervuota neplanuotam maisto produktų pirkimui. Grafoje „*Gyvūninių maisto produktų supirkimas*“ tam numatyta skirti 5 472 000 markių, penkiems šimtams arklių pirkti – 2 250 000 markių, pašarams (šienui, dovilams ir šiaudams) – 120 000 markių, žaliavoms (odoms ir linams) – 360 000 markių. Grafoje „*Apdaro ir avalynės pirkimas*“ tebuvo įrašyta 180 000 markių, kuriuos planuota išleisti 30 000 aršinių audinio įsigyti⁹⁸. Įdomiai atrodė punktą „*Privežamųjų iš užsienio maisto produktų, avalynės, manufaktūros dirbtų trąšų ir ūkio mašinų pirkimas*“, kuriame buvo suplanuota balandžio mėn. šiems pirkiniams išleisti 4 015 000 markių. Detalizuojant svarbu pažymėti, kad šios prekės, kurioms numatyta skirti 2 500 000 markių, nesukonkretintos, o iš konkrečių pirkimų paminėta 37 000 centnerių druskos už 330 000 markių, 2 vagonai žibalo už 160 000 markių, vagonas stiklo už 25 000 markių ir 9 vagonai degtukų už 1 000 000 markių⁹⁹. Visos balandžio mėn. VTV išlaidos sudarė 27 441 626 markes, tad vien augalinės kilmės maisto produktų įsigijimui iš savo krašto savininkų buvo numatyta beveik pusė visų VTV išlaidų¹⁰⁰.

Dar nuodugniau analizuojant grafą „*Technikos skyriaus įstaigų įrengi-*

⁹⁵ Ištrauka iš sąmatos daleidžiamųjų Vyriausios Tiekimo Valdybos išlaidų balandžiui ir gegužiui 1919 m. *Ten pat*, l. 356 a. p.

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ Vyriausiosios tiekimo valdybos sąmata 1919 m. balandžio ir gegužės mėnesiams. *Ten pat*, l. 352 a. p.

⁹⁸ Ten pat, l. 354 a. p.

⁹⁹ Ten pat.

¹⁰⁰ Ištrauka iš sąmatos daleidžiamųjų Vyriausios Tiekimo Valdybos išlaidų balandžiui ir gegužiui 1919 m. *Ten pat*, l. 356 a. p.

mas¹⁰¹ reikėtų paminėti, kad čia visas balandžio mėn. išlaidas sudarė garo malūnui įrengti numatyti 20 000 markių, muilo dirbtuvėms įrengti – 10 000 markių, odų išdirbimo dirbtuvėms įkurti – 5 000 markių ir „*obozų*“ (t. y. krovinių vežimų) ir automobilių remonto dirbtuvėms organizuoti – 150 000 markių¹⁰¹. Iš to matyti, kad automobilių parko priežiūra buvo prioritetinga VTV Technikos skyriaus veikla. Kartu šios sąmatos duomenų visuma aiškiai byloja, kad, nepaisant ambicingų užmojų, ryškiai žibėjusių steigiant VTV, pirmaisiais jos veiklos mėnesiais didelė dalis suplanuotų darbų netgi nebuvo pradėti įgyvendinti. Sakysim, įspūdį dariusi teisės akto frazė apie aprangos, maisto produktų gamybos įmonių steigimą ir išlaikymą praktiškai kol kas kukliai apsiribojo vieno garo malūno ir vienos nedidelės odų išdirbimo įmonės įrenginėjimu. Frazė apie fabriką, skirtą „*sanitarijos dalykų*“ gamybai, įsteigimą tikriausiai buvo įgyvendinta tiek, kiek tuo įgyvendinimu įmanoma buvo laikyti vienos muilo dirbtuvės įkūrimą. Kol kas vien tik užmojai dėl „*maisto dalykų sandėlių*“ ir „*tiesimų sankrovų*“ nekėlė didelių abejonių, kad jie bus įgyvendinti.

Steigiantis VTV Lietuvos laikinoji vyriausybė realiai kontroliavo palyginti nedidelę etninės Lietuvos dalį – pietinę Žemaitiją, šiaurinę Suvalkiją, Kauną ir jo apylinkes. Ši situacija paveikė ir VTV struktūros plėtrą, nes iš pradžių ne tik organizacinė, bet ir pagrindinė praktinė veikla, kuri gana ilgą laiką apsiribojo Sandėlių ir Transporto skyrių užduotimis, daugiausia buvo vykdoma Kaune, be to, ir Technikos skyrius rūpinosi įmonių ir dirbtuvių steigimu ir priežiūra taip pat tik šiame mieste. Tik dėl suėmimo komitetų tinklo plėtros VTV veikla ėmė jaustis ir provincijoje. Pagal jau aptartąją vasario 10 d. *Laikinąją instrukciją* suėmimo komitetus buvo numatyta įsteigti Kauno, Marijampolės, Alytaus, Seinų, Vilkaviškio, Šakių, Raseinių, Vėžaičių, Skaudvilės, Tauragės, Kretingos, Telšių ir Gardino¹⁰² apskrityse; Kauno komitetui turėjo dar priklausyti Kaišiadorių ir Kėdainių, Skaudvilės komitetui – Šiaulių ir Kuršėnų apskritys, Telšių komitetui – Sedos apskritis¹⁰³. Šie užmojai, tiesa, šiek tiek

¹⁰¹ Vyriausiosios tiekimo valdybos sąmata 1919 m. balandžio ir gegužės mėnesiams. *Ten pat*, l. 352 a. p.

¹⁰² Baltarusiškoje Gardino apskrityje tuo metu dar tebestovėjo vokiečiai, pagal susitarimą su politinėmis baltarusių struktūromis ją tikėtasi priešlieti prie Lietuvos.

¹⁰³ Vyriausiosios Tiekimo Valdybos Laikinoji instrukcija suėmimo komitetams. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 33, l. 40.

pakoreguoti, per kelis mėnesius buvo gana sėkmingai įgyvendinti, nes, 1919 m. gegužės 20 d. duomenimis, Lietuvoje egzistavo jau 16 komitetų: Kauno (kartu su Kaišiadorių), Kėdainių, Raseinių, Tauragės, Vėžaičių–Rietavo, Kretingos, Skaudvilės, Telšių, Sedos, Šiaulių (kartu su Kuršėnų ir Akmenės), Joniškėlio, Marijampolės, Šakių, Vilkaviškio, Alytaus ir Seinų apskrityse¹⁰⁴. Vaduojant nuo bolševikų Rytų Lietuvos teritoriją, ten galėjo kurtis VTV struktūros, kartu su visomis kitomis lietuviškosios valdžios institucijomis.

IŠVADOS

1919 m. pirmosiomis sausio dienomis į Kauną persikrausčiusios Lietuvos laikinosios vyriausybės padėtis buvo sunki ir visais atžvilgiais komplikuota. Norint išsilaikyti ir po to tęsti valstybės kuriamąjį darbą, vienu svarbiausių neatidėliotinių uždavinių tapo užduotis sukurti pakankamo ir užtikrinto apsirūpinimo maistu ir kitais būtiniaisiais ištekliais sistemą. Tokia sistema laikyta labai svarbia normalaus visos valstybės ir visuomenės funkcionavimo sąlyga, o tuo metu tiesiog gyvybiškai būtina besikuriančiai kariuomenei ir badaujantiems miestų gyventojams aprūpinti.

Sausio pradžioje Lietuvos valdžia šiuo atžvilgiu nebuvo pajėgi nuveikti ko nors daugiau, nei tik stebėti ir vertinti situaciją bei rinkti statistinę informaciją apie esamus krašto išteklius. Didžioji Lietuvos dalis tuo metu buvo okupuota besiveržiančių raudonarmiečių, o Lietuvos valdžios kontroliuojamoje teritorijoje padėtis dėl išteklių buvo labai nevienoda. Geriausia situacija susiklostė Suvalkijos provincijoje, rajonuose arčiau Kauno ji jau buvo blogesnė, na, o didesnių miestų, pirmiausia Kauno, darbininkija beveik badavo. Tuo metu būtiniausi produktai laikinąją sostinę pasiekdavo tik dėl nekontroliuojamos laisvos prekybos, kuri buvo privačiose rankose. Tačiau šis aprūpinimo modelis atrodė labai nestabilus ir nepatikimas, nes privatininkams esminis veiklos motyvas buvo pelnas. Produktų kainos augo, krašte suklestėjo spekuliacija.

Labai reikšmingas papildomai destabilizuojantis veiksnys buvo užsilikę vokiečiai. Nors vokiečių kareiviai vaidino itin svarbų vaidmenį sulai-

¹⁰⁴ Tiekimo ir maitinimo ministerijos reikalų vedėjo K. Skabeikos 1919 m. gegužės 25 d. informacija apie suėmimo komitetų išsidėstymą. *Ten pat*, l. 78.

kant raudonarmiečių veržimasi, tačiau jie pirmiausia paisė savo interesų, eikvojo išteklius, savivaliavo, trukdė Lietuvai įvesti sienų kontrolę, kaip būtina sąlygą ekonominei situacijai stabilizuoti. Jie kaip tik buvo suinteresuoti nevaržomu lietuviškų išteklių gabenimu į karo išvargintą Vokietiją, dėl pelno bendradarbiavo su tamsios reputacijos vietiniais pirkliais.

Laikinoji vyriausybė iš pradžių bandė vykdyti bent dalinį aprūpinimą per Viešųjų darbų ir maitinimo ministerijos įgaliotinius provincijoje – šie mėgino sutvirtinti kontaktus su vietos savivaldybėmis ir per jas išnaudoti laisvosios prekybos modelį. Tačiau greitai įsitikinta, kad šis būdas dėl įvairiausių sunkumų (susisiekimo kliūčių, savimonės stokos, privačių pirklių konkurencijos ir pan.) nėra efektyvus, o apsirūpinimo situacija tik blogėjo. Todėl po tam tikro parengiamojo darbo vasario 1 d. vyriausybė pranešė kurianti visai naujais pagrindais tiekimo ir aprūpinimo modelį.

Naujajam modeliui įdiegti reikėjo nemažai pastangų, laiko, resursų, o svarbiausia – greitai reaguoti į dinamiškai besikeičiančią situaciją, ieškant optimaliausių sprendimų. Todėl modelis diegtas palaipsniui, leidžiant atitinkamus teisės aktus. Pastebimiausia jo dalis buvo Vyriausiosios tiekimo valdybos įkūrimas. Modelio esmė – valstybės kontroliuojančio ir reguliuojančio vaidmens įvedimas ar įterpimas į jau susiklosčiusias tiekimo grandines, kartu akivaizdžiai projektuojant valingą šių grandinių kaitą įgyvendinant valstybės interesus. Artimiausioje perspektyvoje pirmiausia siekta pažaboti savivaliaujančius privatininkus. Vyriausybės narių diskusija įkuriant Vyriausiąją tiekimo valdybą rodė, kad naujo tiekimo ir aprūpinimo modelio įvedimas inicijuotas pirmiausia būtent dėl kariuomenės interesų ir tik galutinėje redakcijoje apsispręsta lygiai tenkinti ir civilinės pusės poreikius.

Kartu Vyriausiosios tiekimo valdybos įkūrimas vertintinas kaip drąsus to laikotarpio eksperimentas kariuomenės intendantūros institucijos kontekste. Valdybai įstatymu buvo numatytos faktinės kariuomenės intendantūros funkcijos, tuo pat metu išlaikant ir jau esamos tikrosios intendantūros užuomazgas.

Vyriausioji tiekimo valdyba kurta kaip naujojo tiekimo ir aprūpinimo modelio centrinė institucija, pagrindinė jo koordinatorė ir įgyvendintoja. Pagrindinė jos veikla buvo orientuota į sklandaus ir stabilaus lietuviškos žemės ūkio produkcijos pristatymą kariuomenei ir stokojantiems miestiečiams. Visgi esminis praktinis naujojo modelio įgyvendinimo uždavinys teko Vyriausiosios tiekimo valdybos institucijoms apskrityse – vadi-

namiesiems suėmimo komitetams. Išplėtojus jų tinklą nuo 1919 m. kovo laisvąją prekybą imta derinti su rekvizicine – iš dalies prievartine, tačiau esamomis sunkiomis sąlygomis kur kas patikimesne ir efektyvesne išteklių supirkimo sistema.

Norint pradėti teikti realią pagalbą stokojantiems, veiklos pradžioje svarbiausias uždavinys buvo sukaupti bent šiek tiek tokias atsargas. Būtent tuo daugiausia ir rūpinosi Vyriausioji tiekimo valdyba pirmaisiais veiklos mėnesiais. Vis dėlto iš savo žemės ūkio gamintojų buvo stengiamasi ne tik imti, bet ir jiems mainais parūpinti trūkstamų prekių: druskos, cukraus, stiklo, geležies, degtukų ir pan. Tai – ne tokia pastebima valdybos veikla.

Atskirų ministrų valia ir iniciatyva Vyriausiajai tiekimo valdybai buvo pavestos ir tam tikros, nuo jos pagrindinės veiklos gerokai nutolusios, rudimentinės funkcijos, kaip antai, rūpintis nurodytų gamybos įmonių steigimu ir išlaikymu, ministerijų automobilių parko priežiūra ir pan. Taip pat vyriausybei siekiant pažaboti ūkinį vokiečių savivaliavimą krašte, ji buvo įpareigota imtis ir čia esančių jų kareivių maitinimo bei aprūpinimo ar bent jau vokiečių savavališkai imamų išteklių apskaitos.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Lietuvos centrinis valstybės archyvas:

F. 923 – Lietuvos Respublikos Ministrų kabinetas, ap. 1, b. 24, 33.

F. 928 – Darbo ir socialinės apsaugos, socialinio draudimo bei aprūpinimo institucijos, ap. 1, b. 1224, 1228, 1248.

Laikinosios Vyriausybės žinios, 1919, Nr. 4, Priedėlis prie Laikinosios Vyriausybės žinių Nr. 4.

Laikinosios Vyriausybės žinios, 1919, Nr. 5, Priedėlis prie Laikinosios Vyriausybės žinių Nr. 5.

Istoriografija

1. Acukas, Jonas. Kariuomenės intendantūra. *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 541–548.

2. Būtėnas, Julius, Mackevičius, Mečys. *Mykolas Sleževičius: advoka-*

tas ir politikas. Chicago, 1954.

3. Čepas, Ričardas. Ministras pirmininkas Mykolas Sleževičius. *Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai (1918–1940)*. Sud. R. Čepas. Vilnius, 1997, p. 71–117.

4. Gimžauskas, Edmundas. Vokiečių karinės okupacijos poveikis Lietuvos visuomenei ir besiformuojančiam valstybingumui 1915–1919 m. *Karo archyvas*, 2010, t. XXV, p. 98–123.

5. Ilgūnas, Gediminas. *Steponas Kairys*. Vilnius, 2002.

6. Kuodys, Modestas. Valstybės kūrimo kaina: Lietuvos visuomenė ir kariuomenės rekvizicijos 1919–1923 m. *Karo archyvas*, 2010, t. XXV, p. 136–157.

7. Laurinavičius, Česlovas. Lietuvos valstybės padėtis 1919 m. pradžioje. *Lietuvos istorija*, t. 10, d. 1. Sud. D. Blažytė-Baužienė, E. Gimžauskas, Č. Laurinavičius, D. Mačiulis, G. Rudis, A. Svarauskas, J. Vaičenonis. *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius, 2013, p. 136–148.

8. Lesčius, Vytautas. *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*. Vilnius, 1998.

9. Lesčius, Vytautas. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius, 2004.

10. Navakas, Kazys. Lietuvos kariuomenės aprūpinimas Nepriklausomybės karo metu. *Mūsų žinynas*, 1932, Nr. 84, p. 161–171; Nr. 85, p. 241–255.

11. Rudis, Gediminas. Augustinas Voldemaras – nemokėjęs pralaimėti politikas. *Lietuvos Respublikos ministrai pirmininkai (1918–1940)*. Sud. R. Čepas. Vilnius, 1997, p. 11–69.

12. Senn, Alfred Erich. *Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920*. Vilnius, 1992.

13. Skomskis, Petras. Socialinio aprūpinimo Lietuvoje istorinė apžvalga. *Savivaldybė*, 1928, Nr. 1, p. 6–10.

14. Vaskela, Gediminas. Lietuvos ūkis 1919–1928. *Lietuvos istorija*, t. 10, d. 2. Sud. E. Bendikaitė, A. Kasparavičius, S. Kaubrys, R. Laukaitytė, Č. Laurinavičius, D. Mačiulis, V. Sirutavičius, V. Stravinskienė, J. Tauber, G. Vaskela. *Nepriklausomybė (1918–1940 m.)*. Vilnius, 2015, p. 239–288.

Įteikta 2025 m. lapkričio 27 d.

THE ESTABLISHMENT OF THE SUPREME SUPPLY BOARD IN 1919: BETWEEN THE INTERESTS AND NEEDS OF THE ARMY AND CIVIL SOCIETY

Dr. Edmundas GIMŽAUSKAS
Lithuanian Institute of History

The idea of establishing the Supreme Supply Board began to take shape within Lithuania's governing circles in the winter of 1919, when government institutions relocated from Vilnius to Kaunas. At that time, the domestic supply of food and other essential resources was in a difficult and complex state. One of the most urgent tasks was the creation of a system capable of ensuring sufficient and reliable provisioning. This was considered vitally necessary both for the country's newly formed army and for its starving population, residents of larger cities above all. The existing supply model, based on free trade, was regarded as highly unstable and unreliable, as private merchants and suppliers were guided primarily by the pursuit of personal profit rather than by the interests of the state. As a result, in a country ravaged by war, prices rose and speculation flourished.

The former German occupation structures that had not yet fully withdrawn from the country, as well as German soldiers who, although often directly assisted Lithuanians in fighting the Bolsheviks, were guided primarily by their own interests, was a highly significant additional destabilizing factor. These forces hindered the introduction of effective border control, arbitrarily transported resources to Germany, and ignored decisions issued by the Lithuanian authorities. Initially, the latter were able only to observe the unfolding situation and collect statistical data. Once more specific agreements on cooperation with the German leadership had been reached, it became both important and possible to take more decisive action in organizing provisioning.

On February 1, 1919, the Lithuanian Cabinet of Ministers decided to establish a special ministerial-level institution — the Supreme Supply Board. According to the first article of the law regulating its establishment, this institution was tasked with ensuring the provision

of essential resources to government and public institutions. Its primary responsibility was to meet the needs of the newly forming Lithuanian army—the state’s strongest pillar—functioning as its quartermaster service. The establishment of this institution represented only the most visible part of the planned new supply and provisioning model. At its core, this model aimed to introduce a state-controlling and regulatory role into existing logistical chains, while also planning a deliberate transformation of those chains to serve the interests of the state.

The Supreme Supply Board was designated as the central institution of the new model, serving as the main coordinator and executor of the entire undertaking. At the same time, the essential practical task of implementation was assigned to the Board’s county-level institutions – the so-called Requisition Committees. After the development of their network since March 1919, free trade began to be supplemented with a requisitioning system - partially coercive, yet under the existing conditions significantly more reliable and effective for procuring resources for the state.

The relationship of the Supreme Supply Board with the country’s civil society was, in a sense, twofold: it was responsible for securing essential resources from owners and producers at fixed remuneration for the needs of the army, while at the same time distributing part of these resources to the neediest residents. Thus, while supplying the army, the Board also functioned as a state institution involved in resolving and administering social affairs. The scope of its competence and activities developed gradually, taking into account the dynamically changing situation within the state and beyond. At the discretion of individual politicians, the Board was also assigned rather ambitious but difficult-to-implement functions that were somewhat outside its core responsibilities, for example, reviving certain industrial enterprises, servicing the vehicle fleets of central government institutions, and similar duties. Furthermore, as the government sought to curb German economic arbitrariness in the country, the Board was tasked with making decisions regarding the feeding and provisioning of German soldiers stationed in Lithuania, or at least with accounting for resources that the Germans were seizing arbitrarily.